

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЯМИ
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ**

студентки 4 курсу групи ЗСП-19
ступінь вищої освіти «бакалавр»
психолого-педагогічний факультет
спеціальності 231 «соціальна робота»
спеціалізація: соціальна педагогіка
Прилуцької Каміли Володимирівни

Керівник: старший викладач
Зичков Анатолій Костянтинівич

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS_Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Прилуцька Каміла Володимирівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційної роботи відбудеться «17» червня 2023 року об 9:00 годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота.

Адреса: навчальний корпус № 4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд. 79А.

Науковий керівник: **Зичков Анатолій Костянтинович**
ст. викладач кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи Криворізького державного
педагогічного університету

Рецензент: кандидат педагогічних наук,
Размолодчикова Іванна Вікторівна
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи Криворізького державного
педагогічного університету

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело Прилуцька Каміла Володимирівна.

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	5
<u>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ</u>	9
<u>1.1. Теоретичні аспекти організації партнерської взаємодії як компонента системи соціальної сфери у вітчизняній науковій літературі</u>	9
<u>1.2. Поняття «вимушені переселенці» та основні засади соціальної політики щодо сімей вимушених переселенців</u>	12
<u>1.3. Організаційні умови партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців</u>	16
<u>РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ</u>	26
<u>2.1. Принципи реалізації та соціально-психологічний досвід організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в Україні та в світі</u>	26
<u>2.2. Зміст роботи з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні</u>	33
<u>2.3. Розробка рекомендацій щодо організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в сучасних умовах в Україні</u>	44
<u>ВИСНОВКИ</u>	52
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	55
<u>ДОДАТКИ</u>	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні наша країна стикається з новими викликами, пов'язаними з бойовими діями та воєнним станом. За таких умов населення частково деморалізується. Руйнування звичних нормальних моделей життя, порушення наявних соціальних зв'язків і відносин вимагає адаптації сім'ї вимушених переселенців до нових умов, значних зусиль на відновлення психічних, розумових і фізичних ресурсів, втраченого соціального статусу. Постійна невизначеність, невпевненість в завтрашньому дні, зміна стереотипів життєдіяльності, страх, тривога стали результатом нинішньої кризової ситуації в Україні. Але на цьому етапі розвитку суспільства велика кількість людей не в змозі розв'язати складні багатоаспектні завдання, які викликані необхідністю вимушеного переміщення в інші умови та життєві обставини. Проте суб'єкти соціальної діяльності, що потрапляють в ситуації, коли стабільна модель життя руйнується, соціальні зв'язки втрачаються, соціальне середовище змінюється, незалежно від цього потребують ефективної соціальної підтримки, відновлення важливих соціальних та особистісних якостей і подолання важких умов життя, які і являються метою соціального партнерства.

Отже, розв'язати ці проблеми можна лише шляхом активної роботи держави, всіх соціальних сфер, психологів і самих учасників. Соціальна робота є невіддільною складовою соціальної політики будь-якої держави. Кожна країна має свій досвід роботи з національними та традиційними програмами партнерської взаємодії. У сучасних ситуаціях цей досвід потребує узагальнення, щоб інтегрувати зусилля із захисту та забезпечення прав усіх вимушених переселенців. Основне завдання цієї сфери соціальної діяльності: прискорення адаптації вимушених переселенців в нових умовах; профілактики психологічних та соціальних ускладнень, що провокують результати психічних травм, пов'язаних з необхідністю покинути житло, роботу, звичне комфортне життя, матеріальна скрута та важкі умови переїзду.

Соціальному працівнику необхідно мати високий професійний рівень, стійку мотивацію та бути винятково гуманним та поважати людину, що в силу надзвичайно важких обставин надалі потребує допомоги, підтримати її як

морально, так і професійно, надати мотивацію до подолання труднощів, вселити впевненість у власних силах та можливості повернутися до ефективної життєдіяльності.

Особливості соціальної підтримки переселенців досліджуються й висвітлюються у працях іноземних науковців: Д. Берніера, Дж. Брінкмана, М. Коумлі, К. Лайонса, Дж. Мартіна, Дж. Паркера, Л. Роджлера, М. Шеррадена та інших. Особливості фахової підготовки соціальних працівників до роботи з переселенцями вивчалися та обґрунтовувалися в працях: Д. Айфіла, І. Вайсмана, Д. Ван Соеста, Б. Гарсії, Ф. Флюкігера, Дж. Фокса, Ф. Шварца та інших. Стосовно сучасних процесів в Україні значний інтерес також викликає приклад Грузії (М. Тухашвілі), оскільки в цій країні відбувалися схожі події російської агресії та окупації частини території у 2008 році.

Проблеми соціальної роботи з досвіду здійснення професійної діяльності соціальних працівників, управління соціальними службами досліджували: А. Бойко, О. Брижовата, Н. Гусак, О. Іванова, О. Карпенко, М. Лукашевич, Є. Ромат, Т. Семигіна, В. Скуратівський, А. Стрелковська, М. Туленков, Т. Хімченко, В. Шахрай та інші.

Питаннями впровадження партнерської взаємодії як напрямку в роботі соціального працівника в процесі здійснення професійної діяльності займалися вітчизняні науковці в сфері соціальної роботи, педагоги та психологи: А. Андрущенко, М. Варбан, І. Дубровський, В. Жуков, А. Капська, О. Карпенко, А. Колот, В. Кравченко, С. Куц, І. Мельник, Т. Семигіна та інші.

Методологію впровадження соціального партнерства в Україні в межах недержавних громадських об'єднань та волонтерського руху: Т. Андрійчук, М. Баюк, О. Вакуленко, О. Главник, А. Дідух, Т. Друженко, І. Жданова, В. Жуков, Н. Заболотна, Н. Романова, В. Скуратівський, Н. Ткаченко, Ю. Шайгородський та інші.

Проблемні аспекти соціальної та соціально-педагогічної роботи, шляхи розв'язання проблем вимушених переселенців висвітлювали у своїх працях вітчизняні вчені: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Н. Бочкор, Р. Вайнола, А. Власова, Є. Дубровська, Л. Завацька, О. Залеська, І. Зверева, Г. Єфремова, А.

Капська, І. Козубовська, Л. Коваль, Г. Лещук, Е. Лібанова, Г. Луканська, С. Фомін, К. Фоміна, С. Харченко, В. Шелюк, А. Шевченко та інші.

Потреба у належному розв'язанні вище окреслених проблемних питань та розширенні діапазону наукового-методологічного пошуку у сфері організаційних заходів та умов партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців зумовили актуальність теми кваліфікаційної роботи, визначили її мету, завдання та очікувані практичні результати.

Отже, обрана тема кваліфікаційної роботи «**Організація партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців**» є актуальною.

Мета дослідження: вивчити зміст та з'ясувати особливості організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців.

Визначена мета дослідження зумовила наступні **завдання:**

1. Розглянути теоретичні аспекти організації партнерської взаємодії як компонента системи соціальної сфери у вітчизняній науковій літературі.

2. З'ясувати сутність поняття «вимушені переселенці» та основні засади соціальної політики щодо сімей вимушених переселенців.

3. Проаналізувати організаційні умови, принципи реалізації та соціально-психологічний досвід організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в Україні та в світі.

4. Провести емпіричне дослідження щодо змісту роботи з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні.

5. Розробити рекомендації щодо організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в сучасних умовах в Україні.

Об'єкт дослідження – партнерська взаємодія з сім'ями вимушених переселенців.

Предмет дослідження – шляхи та організаційні умови соціального партнерства з сім'ями вимушених переселенців.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що зміст роботи з організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців має корегуватися залежно від умов, які на сьогодні склалися в країні.

Методи дослідження: *методи теоретичного дослідження:* вивчення наукових джерел та методичного матеріалу; методи аналізу та синтезу, методи узагальнення, індукції та дедукції; аналіз, узагальнення та синтез наукової літератури для визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження; *методи емпіричного дослідження:* метод вивчення і узагальнення сучасного вітчизняного та іноземного досвіду щодо організаційних умов соціального партнерства щодо вимушених переселенців; аналіз методології роботи соціальних служб та працівників з сім'ями вимушених переселенців; описовий та зіставний методи, прийоми систематизації та класифікації отриманих результатів щодо практичної реалізації організації соціального партнерства.

Апробація результатів дослідження. Проміжні результати дослідження представлено друкованою працею:

Прилуцька К.В., Зичков А.К. Принципи реалізації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в Україні та в світі. *Матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Нікополь, 19 травня 2023 року)*. Нікополь : Навчально-методичний кабінет, 2023. С. 73 - 78.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох основних розділів, шести підпунктів, висновків, списку використаних джерел, який включає 48 позицій та 7 додатків. Основна частина роботи викладена на 50 сторінках. Загальна кількість сторінок в роботі 72.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

1.1. Теоретичні аспекти організації партнерської взаємодії як компонента системи соціальної сфери у вітчизняній науковій літературі

На цьому етапі розвитку суспільства велика кількість людей не в змозі розв'язати складні багатоаспектні завдання, які викликані необхідністю пояснити для себе події, що відбуваються, вимушеного переміщення в інші умови та життєві обставини, потрапляють в ситуації, коли стабільна модель життя руйнується, соціальні зв'язки втрачаються, середовище змінюється. Незалежно від цього вони потребують ефективної психологічної підтримки, відновлення важливих соціальних та особистісних якостей і подолання психологічної кризи.

Науковці (В. Малахов, Г. Дегтярьова, М. Козяр, І. Матійків, Л. Руденко, М. Слюсаревський, О. Блинова, І. Семків, А. Шиделко) зазначають, що в сучасному глобальному світі наше повсякденне життя безпосередньо стає ареною зустрічі й діалогу різних конфесій, культур, ціннісних світів; водночас висхідна динаміка міжособистісних і міжкультурних контактів дедалі важче піддається будь-якому «олюдненню». Особливо актуальним це є на тлі подій в нашій країні, коли гібридна війна набула характеру гострого воєнного конфлікту, коли, здатних надавати необхідну невідкладну допомогу, послуги консультування окремих осіб та їх сімей, вести просвітницьку роботу тощо [37; 44; 43]. Але є фактори, на яких наголошують фахівці (С. Грабовська, Т. Равчина та інші), коли «кожна людина є унікальною та своєрідною за природою, має власну систему цінностей, а тому виявляє особистісне ставлення до будь-якої ситуації, зокрема конфліктної, керуючись власними поглядами, установками, життєвим досвідом» [37, с. 86]. Важливий аспект в цьому контексті виділяє Т. Титаренко та зазначає, що «На психологічний добробут, яке розуміється як зростання та людська продуктивність, плідність (*fulfillment*), дуже впливає навколишнє середовище з різними його життєвими

контекстами, що досить по-різному детермінують здатність людини самореалізовуватися. Саме в такому розумінні добробут безпосередньо впливає на здоров'я людини» [47, с. 33], що важливо для теми нашого дослідження. Отже, саме цей соціально-психологічний ракурс аналізу видається найбільш адекватним щодо організації партнерської взаємодії як компонента системи соціальної сфери.

Тому поняття «партнерська взаємодія» в контексті даної роботи розглядається нами як комплексне та у взаємозв'язку із поняттями «взаємодія» та «соціальна взаємодія»; «допомога» та «підтримка»; а також «партнерство» та «самодопомога».

Під «*взаємодією*» розуміється будь-яка подія, за допомогою якої одна людина впливає на відкриті дії чи стан розуму іншого. За відсутності такого впливу (одностороннього або взаємного) неможливе жодне соціокультурне явище. Соціальна взаємодія будується на трьох складових частинах-елементах: індивіди; їх дії, акти; провідники взаємодії [45, с. 107].

Найважливішим компонентом соціальної взаємодії є передбачуваність взаємних очікувань або, інакше кажучи, взаєморозуміння між суб'єктами взаємодії. Будь-яка соціальна взаємодія характеризується чотирма ознаками:

- вона предметна, тобто завжди має мету або причину, які є зовнішніми щодо скоорденованих груп або людей;
- вона зовнішньо виражена, а тому призначена для спостереження; ця ознака обумовлена тим, що взаємодія завжди передбачає обмін символами, знаками, які розшифровуються протилежною стороною;
- вона ситуативна, тобто зазвичай прив'язана до якоїсь конкретної ситуації, до умов перебігу;
- вона виявляє суб'єктивні наміри учасників [45, с. 107].

Поняття партнерської взаємодії та напрями здійснення представлені на рисунку 1.1.

:

Рис. 1.1. Поняття та напрями здійснення партнерства

Джерело: [8, с. 57; 45, с. 14]

Партнерство забезпечує доступ, участь, вироблення рішень і делегування повноважень. **Партнерство передбачає**, що соціальні послуги можуть надаватися безпосередньо клієнтами або користувачами через групи самопомоги і групи за інтересами, НДО тощо [45, с. 14].

Допомога – це комплекс соціальних послуг, які допомагають сім'ям спільно розв'язати їхні проблеми. З урахуванням її особливостей, ресурсів суб'єктів соціально-виховної роботи, програми роботи з сім'єю супровід, у результаті, відновлює або покращує соціальний статус сім'ї та сприяє її розвитку на основі: набуття життєвих умінь і навичок. Допомога може поєднуватися з підтримкою [8, с. 56].

Підтримка передбачає використання сім'єю соціальних послуг за власним вибором і мінімізує незалежність сім'ї у розв'язуванні проблем власними силами. Але служба підтримки демонструє, що ці послуги можна знайти, проводить сім'ї переселенців за алгоритмом розв'язання проблем, сприяє співпраці у цьому контексті і допомагає полегшити найскладніші з проблем. Обмежений час і обсяг підтримки призводить до переходу до допомоги щодо участі у розв'язуванні проблеми [3, с. 27].

Самодопомога є різновидом партнерства, самостійною роботою сім'ї чи сімейної групи для розв'язання проблем для себе чи інших, а також своїх власних або під наглядом чи контролем професіонала (де ресурси надаються фахівцем), використовуючи власні або контрактні ресурси відповідно до плану, погодженого з фахівцем, враховуючи самоконтроль. Самодопомога передбачає незалежність сім'ї у розв'язуванні проблем, але відображає її потреби та професійну некомпетентність у визначенні партнерства з установами соціальної сфери. Результати самопомоги – це здатність сімей жити самостійно, опанувати своїми правами та розв'язувати проблеми на

основі партнерства з фахівцями, участі в групах самопомоги, розвитку життєвих навичок, через направлення або через власну ініціативу – це здатність самотійно розв’язувати проблеми, самоосвіта, самотійна практична діяльність тощо [29, с. 22].

Надавати послуги із забезпечення виконання функцій та реалізації прав. У той час, коли сім’ї не можуть цим займатися самотійно. Надання послуг фахівцями відбувається з метою забезпечення прогресу в мінливих обставинах і мають стати каталізаторами особистих, сімейних або суспільних змін: сім’ї спочатку отримують підтримку, потім відбувається перехід до самопомоги, це можливо здійснити після успішної інтерналізації прав [8, с. 58].

Ці положення також визначають актуальність пошуку шляхів інтеграції змісту та форми, в тому числі професійної освіти, що гарантує формування інтегрованих професійних якостей у студентів, майбутніх спеціалістів до здійснення діяльності з допомоги соціально-психологічної чи соціально-педагогічної та інших форм сім’ям, які потребують спрямування, невідкладної допомоги, консультації тощо. Виходячи з перерахованих важливих умов необхідним є комплексні рішення щодо здійснення партнерської взаємодії.

1.2. Поняття «вимушені переселенці» та основні засади соціальної політики щодо сімей вимушених переселенців

Більшість представників вимушених переселенців втратили життєдіяльність та роботу стосовно евакуації з зони бойових дій, тому серед представників цієї групи характерними явищами є бідність, безробіття, соціальне відторгнення. Водночас, сім’ями переселенців набувається ознака залежності від використання фінансової допомоги від держави як основних засобів життєдіяльності. Гострої актуальності набуває соціальна політика держави щодо сімей вимушених переселенців.

Термін «*переміщені особи*» набув широкого вжитку під час Другої світової війни, в результаті чого приблизно 10 мільйонів людей були змушені

до примусової праці або переміщені через расові, релігійні чи політичні причини. Характер концепції значно розширився за останні півстоліття. Часто категорію «біженці» ототожнюють із категорією вимушених переселенців [8, с. 7]. Таким чином, термін «біженець» широко використовується як синонім переміщених осіб. Однак згідно з Конвенцією про статус біженців, до якої Україна приєдналася у 2002 році, вживати слово «біженець» щодо громадян України є некоректним [13]. Це відноситься виключно до переміщених осіб або внутрішньо переміщених осіб, загальний опис класу людей, які залишили місце проживання, але не залишили свої кордони, і юридично визначених біженців, які використовують міжнародний правовий захист [52, с. 13-14].

Міграційний рух населення (лат. *migratio* – переселення) є переміщенням людей через кордони певних територій, країн, регіонів зі зміною постійного місця проживання терміново, або назавжди [9, с. 44]. Стосовно переміщення розрізняють такі види міграції: внутрішню, зовнішню; добровільну, вимушену та примусову [45, с. 132]. **Внутрішня міграція** – це рух переміщення населення всередині країни. Зовнішня міграція є рухом населення з певної країни в іншу країну, зі зміною постійного місця проживання назавжди або на тривалий час. **Зовнішні мігранти** характеризуються наступними процесами: **імміграція** (від лат. *immigrare* – вселяюся) є в'їздом в країну для постійного або тривалого проживання громадян в іншій країні. **Еміграція** (від лат. *emigrare* – виселення) – переселення громадян в іншій країні для постійного або тривалого тимчасового проживання. **Реєміграція** є переміщенням іммігрантів з країни імміграції або повернення емігрантів на батьківщину [45, с. 133].

Україна, перебуваючи понад 8 років у стані війни, зіткнулася з питанням вимушених переселенців. Оскільки в минулому подібного прецеденту не було, у законодавство України не було включено до цього етапу положення про вищезазначені явища [8, с. 7]. Згідно з законодавчими актами України, внутрішні переміщені особи є громадянами країни, іноземцями чи особами без громадянства, що перебувають на законних підставах на території України та

мають право на проживання та з певних причин змушені постійне місце проживання в Україні внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушення прав людини, внаслідок надзвичайної природної чи техногенної катастрофи або уникати несприятливих наслідків цих ситуацій та явищ [30].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [30] визначено, що: «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру». Як вказує О. Блинова, *характерною рисою вимушеної міграції*, на противагу добровільному переселенню, коли передбачається покращення життєвих умов, є погіршення соціального статусу переселенця, матеріального забезпечення, добробуту. Вимушеність передбачає зовнішню та негативну мотивацію до переміщення у зв'язку з обставинами, за яких неможливо вести нормальну життєдіяльність, або взагалі при наявності загрози життю та здоров'ю [2].

Класифікація категорій вимушених переселенців визначається за двома напрямками:

- Змушені покинути Батьківщину або місце постійного проживання, перетнувши державний кордон, опинилися у становищі, яке юридично визначене для біженців, але залишаються під захистом свого уряду.
- Змушені залишити кордони країни та покинути місця постійного помешкання, або припинили звичайну економічну діяльність внаслідок загрози їх життю, свободі та безпеці, опинилися під загрозою насилля, внутрішнього безладдя чи конфлікту [40].

В. Панок виділив наступні напрямки роботи з вимушеними переселенцями (рис. 1.2; 1.3).

Однією з найбільш значних у кількісній площині та однією з найскладніших у соціальному плані груп вимушених мігрантів є біженці. Хоча за своєю етимологією терміни «мігранти» і «біженці» близькі й означають осіб, що змінили (тимчасово чи назавсім) місце свого проживання, біженці є особливою групою, яка досить суттєво відрізняється від інших груп мігрантів, має свій особливий статус та потребує особливих підходів до соціальної роботи. Тому і в міжнародному праві та юридичних системах окремих держав розуміння цих та ряду інших визначень є різним. Відповідно, зміст і основні аспекти технологій соціальної роботи з мігрантами багато в чому детермінуються їхнім соціальним і юридичним статусом [45, с. 133].

Нормативно-правова база роботи з вимушеними переселенцями представлена у Додатку А.

В умовах екстремальної, стресової ситуації значна кількість людей виїжджали неорганізовано, поспіхом, без документів, особистих речей і грошей, не маючи уявлення, що з ними буде далі, де вони будуть жити. За всіма критеріями вони опинились у складних життєвих обставинах. Відповідно до нового Закону України «Про соціальні послуги» вимушених переселенців також можна класифікувати як «вразливі групи населення» [31].

Таким чином, у багатьох проблемах, які в цей час з'являються в Україні, явище вимушеної міграції, тобто вимушених переселенців та їх сімей не лише результатом безпосередньо військових дій, а в тому числі кризових економічних ситуацій. Необхідність допомогти тим, хто вимушено покинув свої домівки, місця стабільного заробітку та соціальних зв'язків необхідно включення усіх інституційних механізмів, щоб реалізувати права та свободу громадян у нашій країні та компенсувати дефіцит ресурсів, необхідних для задоволення потреб цієї категорії населення.

1.3. Організаційні умови партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців

У сьогоденні Україна переживає чи не найтривожніші часи в столітті, що й стало причиною цілої низки гострих проблем у соціальному та психологічному житті країни. Сучасна ситуація в країні характеризується хаотичним і швидким темпом соціально-економічних змін. В основному він має ознаки руйнування і погіршення усіх рівнів соціального організму, прослідковується відсутність чіткого уявлення про рушійні сили та стратегії виходу з кризи на всіх рівнях суспільства. Відбувається спрямованість усіх соціальних заходів на порятунок життя, відновлення фізичного та психічного здоров'я; попередження значних психологічних травм; повернення кожного з членів сім'ї вимушених переселенців до активного життя, навчання, роботи та професійної діяльності.

В цьому контексті необхідно проаналізувати базовий підхід вчених до визначення поняття «стресу» та «соціально-психологічної адаптації», що є важливими передумовами та факторами в процесах партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців.

Термін «*стрес*» має різні значення, оскільки об'єднує широкий спектр явищ, пов'язаних з його походженням, особливостями розвитку, симптомами та наслідками. Вивченням явища стресу займаються різні науки. Тобто психологія, фізіологія, медицина тощо. Дослівно слово стрес інтерпретується як «напруга» і часто належить до різних станів людини, які виникають у відповідь на екстремальні впливи [4, с. 132]. Звертаємо увагу, на те, що А.

Маклаков висвітлює дещо іншу позицію. Так, науковець трактує стрес як вид функціонального стану, що характеризується підвищеною фізіологічною та психічною активністю, для якого характерна крайня нестійкість [4, с. 133] За твердженням Р. Мея при сприятливих умовах він може трансформуватися в оптимальний стан, а при несприятливих – у стан нервово-емоційної напруженості, для якого характерне зниження працездатності, ефективності функціонування систем і органів, виснаження енергетичних ресурсів науковцями [51].

Щодо *соціально-психологічної адаптації*, В. Горлінський стверджує, що результатом її є адаптованість, яка визначається як стан відносин між індивідом і групою, коли індивід без довготривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів бере участь у продуктивній провідній діяльності, у якій задовольняються його основні соціальні потреби, що відповідають очікуванням ролі, визначеної референтною групою, і він переживає стан самоствердження та вільного прояву своїх творчих здібностей [7, с. 18]. Поняття «адаптованість», тобто стійка адаптація є синонімом понять «норма» або «здоров'я».

Під стійкою адаптацією О. Жаданюк розуміє систему регулятивних реакцій, психічної діяльності та взаємовідносин, що виникають під час онтогенезу за конкретних екологічних і соціальних умов, і її функція знаходиться в межах оптимальної для людини, не потребує значного нервово-психічного напруження. Вважається, що однією з ознак адаптації є те, що регуляторний процес збалансування всього організму в зовнішньому середовищі протікає плавно, злагоджено та економічно, тобто в так званій «оптимальній» зоні, «адаптоване регулювання зумовлюється тривалим пристосуванням до умов навколишнього середовища, тим, що в процесі життєвого досвіду вона виробила набір алгоритмів реагування на закономірно і вірогідно повторювані дії («на всі випадки життя»))» [42, с. 19-20]. Успішність психологічного супроводу процесу соціально-психологічної адаптації більшою мірою залежить від опанування переселенцями навичками та

способами адаптації. Надаючи психологічну допомогу, фахівець повинен контролювати процеси соціально-психологічної адаптації переселенців та прогнозувати її перебіг [6, с. 75-76].

Успішна адаптація залежить в першу чергу від зовнішнього середовища, соціального оточення і фізіологічних процесів, а також «від особистісних структур, властивостей, характеристик, однією з яких є емоційна стійкість, що забезпечує безпеку особистості, а отже, і психологічну адаптацію». Адже успішна життєдіяльність визначає взаємозв'язок між позитивними стосунками з іншими людьми та такими властивостями особистості, як життєві процеси та показники сенсожиттєвих орієнтацій, а також іншими показниками спрямування життєвих смислів [5, с. 17].

Виходячи з необхідності забезпечити уникнення важких наслідків значного стресу, який переживають вимушені переселенці, з метою їх успішної адаптації та надання допомоги сім'ям вимушених переселенців і їхнім дітям є всі можливості, умови й відповідні фахівці для зреалізування ефективних технологій надання підтримки з особами партнерської взаємодії.

Науковці (Л. Петришин, Г. Лещук, Л. Орбан-Лембрик, К. Педько) [4; 19; 23] наголошують, що «для вимушених переселенців та їх сімей характерною ознакою є соціальна дезадаптація, а звідси впливають її прояви: агресивна поведінка, конфлікти з вчителями і ровесниками, вживання алкоголю і наркотиків, здійснення правопорушень (бійки, крадіжки й ін.), невідвідування школи, бродяжництво, спроби суїциду та ін.» [4, с. 43]. Автори також вважають, що соціальні педагоги повинні знати ці характерні негативні симптоми, щоб запобігти їм. Робота соціального працівника та педагога дуже складна, він завжди визнає всі поточні проблеми і повинен знати, як їх розв'язати, щоб мінімізувати несприятливі наслідки. Основний зміст роботи в цьому випадку полягає у створенні атмосфери партнерства та співробітництва.

Реалізація технології партнерської взаємодії передбачає, що ставлення до сім'ї соціальних та педагогічних працівників є загальним предметом роботи з сім'ями вимушених переселенців, з їх правами, цілями,

досвідом, намірами та ресурсами. Це означає пропозицію щодо сімейних питань, особистих, сімейних, універсальних цінностей, послуг та взаємодій для розв'язання питань подальшого розвитку суспільства на основі впорядкування законотворчої, педагогічної та соціальної сфер стосовно допомоги та партнерських взаємодій з сім'ями вимушених переселенців, спрямованість на формування їх життєвих умінь і навичок.

Партнерська взаємодія та соціальна і педагогічна робота може здійснюватися лише на користь сім'ї, а також в атмосфері продуктивної співпраці, яка включає позитивну мотивацію до взаємодії з фахівцями та розв'язання проблем самостійно, виходячи з представлених рекомендацій та проведеної роботи. Забезпечення запропонованих послуг, розв'язання проблем, не в змозі усунути причину та організаційну несвідомість членів сім'ї щодо подолання труднощів. Необхідно формувати позитивну самооцінку ресурсів членами сім'ї та можливостей для підтримки, розуміння перспектив взаємодії [8, с. 57-58].

Загалом, соціальні працівники та соціальні педагоги, які працюють із родиною вимушених переселенців повинні мати наступні фахові та особистісні якості:

1. Високі професійні якості, компетентність у розв'язанні різноманітних проблем, високі рівні загальної освіти і культури (в тому числі і духовної), володіння певними дотичними суміжними спеціальностями і знаннями з таких наук, як педагогіка, психологія юриспруденція та інші.

2. Емпатійність, доброзичливість, чуйність, милосердя, людяність, відчуття співпереживання, бажання взяти чужий біль на себе та зрозуміти причини страждання інших – емпатія.

3. Сформовану комунікативність, вміння правильно розуміти потреби та прагнення клієнта, проявляти делікатність та гнучкість при розв'язанні складних питань, тактовність у комунікативних процесах щодо минулих травмівних для переселенців подій, вміння вислухати, спроможність підтримати іншого і стимулювати його на розвиток особистих сил, вміння

викликати довірливе ставлення до себе, організаційні та лідерські здібності і якості [47, с. 9].

Останні є, мабуть, найбільш важливими, оскільки вони залежать більшою мірою від внутрішнього світу людини. Якщо компетентність можна напрацьовувати, то дотримуватися толерантності та емпатії – не завжди. З метою надання допомоги та розв'язання соціальних проблем всі сім'ї вимушених переселенців підлягають соціальному інспектуванню, у результаті якого вивчаються їх потреби, у разі необхідності сім'ї беруться під соціальний супровід.

Мета соціально-педагогічної роботи із сім'ями вимушених переселенців полягає [28; 48] (рис. 1.4):

Для розв'язання проблемних питань переселенців повинні залучатися усі суб'єкти соціальної роботи, благодійні та громадські організації. Дослідники з соціально-педагогічної роботи з переселенцями (Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська, Л. Петришин, Г. Лешук, О. Риндзак) виділяють **дві групи проблем**, які потребують розв'язання в процесі партнерської взаємодії [46; 28; 39]:

– об'єктивні, пов'язані із забезпеченням правової нормативної бази фінансування, матеріального постачання, забезпеченням життєдіяльності переселенців, а також підготовкою штату соціальних працівників;

– суб'єктивні – підтримка правової гідності людини, допомога у «відновленні» функцій у новому мікросоціумі для її успішної самореалізації, забезпеченні умов для формування в особистості соціальних якостей, а також соціально-психологічна підтримка.

Саме тому соціально-педагогічну роботу із сім'ями вимушених переселенців, як і будь-який різновид діяльності, можна розглядати як ряд

практичних заходів, побудованих на основі певних цілеспрямованих теоретичних засад. Вважаємо за необхідність зазначити, що об'єктом соціально-педагогічної діяльності є вимушені переселенці, їх сім'ї та їх безпосереднє оточення. Зокрема соціально-педагогічну роботу з вимушеними переселенцями здійснюють соціальні педагоги та соціальні працівники, які, своєю чергою, є суб'єктами соціально-педагогічної роботи.

Напрями соціально-педагогічної та соціально-психологічної роботи з вимушеними переселенцями [28, с. 41] (рис. 1.5):

Робота з вимушеними переселенцями регулюється низкою законів: «Про соціальні послуги» [31]; «Про безоплатну правову допомогу» [34]; «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [35]; «Про гуманітарну допомогу» [36] «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [33] та ін. (Додаток А).

Науковці (О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська) виокремлюють такі ***функції соціального працівника***, ефективність реалізації яких сприятиме налагодженню ефективної партнерської взаємодії з вимушеними переселенцями [11] (рис. 1.6):

«У важких ситуаціях людина піддається впливу різних чинників: небезпеки, несподіваності, невизначеності, новизни; високої інтелектуальної і/або психофізичної складності; необхідності поєднання кількох видів діяльності й виконання декількох завдань; негативного групового впливу; несприятливих природно-кліматичних і часових умов; смислових розбіжностей або девальвації колишніх базових смислів і цінностей, що

призводить до суттєвих енергетичних навантажень. Особливих випробувань зазнають мирні жителі, що перебувають у зоні конфлікту, вимушені переселенці, родини загиблих; волонтери і всі, хто працює з потерпілими. Цим людям важко адаптуватися до нових складних обставин, нелегко і в повсякденному житті. У них може погіршуватися і фізичне, і психічне здоров'я, загострюватися наявні проблеми та з'являтися нові» [20, с. 6].

Форма роботи з вимушеними переселенцями може мати індивідуальний чи груповий характер:

- *Індивідуальна форма роботи* надасть можливість побудувати більш довірливі та глибинні відносини, заглибитися у корінь їх проблем, що підвищить ефективність соціально-психологічної підтримки.
- Одночасно *групова робота з сім'ями* допоможе переселенцям усвідомити, що вони не самотні у своїх труднощах, що є і інші люди, які опинились в таких же тяжких умовах. Групова робота стане корисною для інтеграції переселенців в нове соціально оточення та розширення кола знайомих [25, с. 178].

Якщо на початку масового вимушеного переміщення найбільш гостро стояли проблеми забезпечення переселенців житлом, їжею, одягом, доступом до медичних послуг, психологічного супроводу в період кризи, то з часом стало зрозуміло, що час їх повернення додому відкладається не невизначений термін. Тому первинною є допомога в налагодженні певного рівня життя: підтримки в пошуку роботи, систематичного медичного обслуговування, тривалою психологічної реабілітації, розв'язання проблеми з можливістю продовжувати навчання у загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах, пошук постійного житла [25, с. 179]. Важливим є розвиток у вимушених переселенців здатності самостійного розв'язання проблем та подолання труднощів.

Оскільки соціально-педагогічна та соціально-психологічна допомога вимушеним переселенцям передбачає **комплекс послуг**, необхідним є проводити підготовку фахівців до надання наступних видів допомоги:

1. *Соціально-педагогічна допомога, підтримка, профілактика*: вибір програми і плану дій; обговорення альтернативних шляхів розв'язання проблеми; допомога в організації виходу з проблеми; координація зусиль найближчого оточення особистості; створення групи підтримки.

2. *Соціально-психологічна підтримка*: визначення програми роботи, розуміння альтернатив розв'язання життєвих питань, проходження разом з переселенцем важких життєвих моментів, підключення близьких людей.

3. *Інформування та просвіта* – інформування постраждалих осіб для формування загального розуміння законів функціонування людської поведінки в екстремальних умовах, формування навичок та основ керування власними розумовими здібностями, можливостей для надання невідкладної соціальної та психологічної допомоги та просвіти щодо основ самопомоги.

4. *Інтеграція*: розширення кола ідей щодо альтернативних можливостей для розв'язання життєвих проблем, які наразі є актуальними, виявлення сфери здібностей, талантів та вмінь, підтримка та стимулювання активності;

5. *Корекція відносин та реабілітація*: моделювання ситуації для розв'язання подібних проблем в майбутньому; моделювання сфер успішної діяльності (ті, в яких сім'я зможе себе реалізувати); підтримка ініціатив як всієї сім'ї, так і окремого її члена; відновлення втрачених вмінь клієнта (при травмі разом з іншими спеціалістами) та повернення людини до нормального життя

6. *Консультування* – серія короткострокових заходів, які проводять, щоб надати отримувачам послуги інформацію про соціальні проблеми та можливості їх розв'язання, соціальну та в тому числі емоційну підтримку, допомогу в прийнятті обґрунтованих рішень та оцінку власних ресурсів для зміни ситуації та поведінки.

7. *Підтримка* – це соціальні послуги, що дозволяють сім'ї протягом певного часу виконувати свої обов'язки, функції, реалізовувати свої права в мікросередовищі та в суспільстві; передбачає надання тимчасового притулку, речей, грошової допомоги, в оздоровленні дітей, соціальну опіку над дітьми,

інформування членів сім'ї про наслідки проблеми, а також опіку та консультування як пораду. Підтримка може здійснюватися як кураторство, нагляд та інспектування умов життя і стосунків, дорадництво, фасилітація, взаємодопомога в групі, залучення до діяльності в інших умовах.

5. *Сімейна терапія*. [28, с. 41; 20, с. 8-9; 25, с. 178-179]. Актуальними формами роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями, на нашу думку, є: індивідуальні, що надають можливість клієнту сам на сам розповісти про свої проблеми, про які він не зміг би розповісти в присутності інших (конфіденційна інформація); групові, за яких робота здійснюватиметься за принципом взаємодопомоги або методу «рівний-рівному» [28, с. 42].

Соціальна підтримка – це багатогранний процес, який зосереджується на позитивних якостях та уподобаннях особистості, відновленні довіри до себе та своїх можливостей, усунення дестабілізаційних зовнішніх і внутрішніх факторів, сприяння підвищенню опірності. **Психологічний супровід** характеризується встановленням характеру особистісних проблем, наданням допомоги у їх розв'язанні, організацією необхідної профілактичної роботи. Психологічна підтримка «допомагає впоратися з труднощами та проблемами, що виникають у навчанні та житті» [20, с. 92].

Таким чином, основне завдання соціальної діяльності та партнерства з надання допомоги людям, що переживають події війни та є вимушеними переселенцями – це прискорення психологічної адаптації; профілактики психологічних ускладнень, що провокують результати психологічних травм, пов'язаних з важкими умовами перебування, необхідністю покинути житло, роботу, звичне комфортне життя, матеріальна скрута та важкі умови переїзду та життя; надання соціальної допомоги вимушеним переселенцям; сприяння інтегруванню вимушених переселенців в соціальне середовище, в яке вони потрапляють; створення спрощених процедур реєстрації, отримання житла, працевлаштування, відновлення бізнесу тощо. Соціальним працівникам необхідно мати високий професійний рівень, стійку мотивацію та бути

винятково гуманним, поважати людину, що в силу надзвичайно важких обставин надалі потребує допомоги.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЯМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ

2.1. Принципи реалізації та соціально-психологічний досвід організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в Україні та в світі

Складним завданням будь-якого демократичного розвинутого сучасного суспільства, в тому числі українського є формування міцного політичного, соціального та правового фундаменту у сфері розв'язання проблем біженців і вимушених переселенців, де багато явищ ще недостатньо опрацьовані законодавцями. Йдеться, зокрема, про міграційну політику держави та про самих внутрішньо переміщених осіб як об'єктів соціальної політики та правового регулювання в державі.

З огляду на складні та суперечливі умови сьогодення надзвичайно важливим є визнання на державному рівні необхідності підтримки тієї частини населення України, яка вимагає сприяння у створенні гарантій захисту та допомоги для українських громадян. Станом на 23.10.2022 р. до оновленого переліку територіальних громад, розташованих на території проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), входить 9 областей. Це територіальні громади Донецької (66), Харківської (56), Дніпропетровської (10), Луганської (37), Запорізької (62), Херсонської (45), Миколаївської (26), Сумської (19), Чернігівської (4) областей. Загалом у переліку наразі 325 громад. Усі внутрішньо переміщені особи з цих громад отримують грошову допомогу від держави [18].

Міжнародний досвід переконує, що якість соціальних послуг значною мірою забезпечується розгалуженою мережею соціальних служб, достатньою кількістю кваліфікованих фахівців, здатних на місцях вчасно, адекватно і компетентно реагувати на запити переселенців та врахуванням вже теперішнього у цьому напрямі успішного світового досвіду. Звичайно, такий

досвід більшою мірою напрацьований щодо трудових мігрантів, які переселяються з інших країн, але з багатьох позицій він може бути не тільки цікавим, а й корисним щодо підтримки внутрішніх переселенців.

Стратегії та методи підтримки переселенців у різних розвинутих країнах багато в чому схожі, виходячи з того, що схожими є життєві потреби мігрантів. З якими вони стикаються. Дві найпоширеніші стратегії міжнародної допомоги мігрантам були визначені як інтеграція та мультикультуралізм [1, с. 32].

Стратегія інтеграції спрямовані на залучення мігрантів до нових суспільств. Це включає прийняття культурних норм суспільства, що приймає та пом'якшення впливу норм суспільства, в якому вони жили до переселення. Метою цієї стратегії є подолання маргінальної дихотомії ідентичності мігранта:

- об'єднання спільнот (етносів) під егідою культури суспільства, що приймає (Франція, Велика Британія, США);
- симбіозу різних культур (країни Латинської Америки).

Стратегія мультикультуралізму спрямовується на підтримку мігрантів, які визнають і дотримуються норм життя в громадах, що їх приймають [12].

У країнах з високим рівнем переселення значна увага приділяється виробленню інституційних засад розв'язання проблеми міграції, а також упровадженню різних соціальних технологій, які пом'якшують соціальний ефект такого процесу. До найбільш поширених відносяться такі технології, як:

- юридичного супроводу захисту прав мігрантів, формування лояльного відношення суспільства до переселенців;
- соціальної адаптації іммігрантів шляхом реалізації різноспрямованих програм їх підтримки як на державному, так і регіональному та відомчих рівнях; професійної адаптації;
- профілактики криміналізації суспільства;
- виховання молоді з-поміж мігрантів як громадян приймаючої країни;

- інвестицій у прикордонну структуру;
- протидії нелегальному перетинанню кордонів [1, с. 36].

На території Європейського Союзу Франція та Німеччина сприяють розвитку та впровадженню сучасних європейських соціальних технологій, спрямованих на формування лояльності суспільства до переселенців та виховання дітей та молоді як громадян країни переселення. З таким революційним баченням того, як розв'язувати проблеми, що виникають внаслідок переселення людей, соціальна політика буде заохочуватися до координації та прояснення колективних дій щодо мігрантів для подолання проблем адаптації на національному та місцевому рівнях. Визначені країни стратегічно зосередилися на обох рівнях та успішно здійснюють інтеграцію вимушених переселенців в нове суспільство як повноцінних і відповідальних громадян і, таким чином, для стабілізації самого суспільства [1, с. 32].

З цією метою в названих та інших європейських країнах, які є для мігрантів найбільш привабливими, запроваджуються загальнонаціональні програми та соціальні технології відповідно до яких під контроль беруться практично всі сфери життя переселенців та членів їх родин (професійна, матеріальна, сімейна, духовна, моральна, соціальна, стан здоров'я тощо). Соціальні працівники мають достатні повноваження для контролю за вихованням і доглядом дітей, загалом способу життя сім'ї та міри її залученості (та її окремих членів) у життя громади [1, с. 32].

Послуги соціальної роботи у Швеції є широкими та дещо профільованими. Професійно підготовлені соціальні працівники (за фінансовою підтримкою), які виконують соціальну та соціально-освітню діяльність у різноманітних установах і закладах, включаючи освітні, медичні, професійні, спеціалізовані (кризові та наркологічні центри, притулки), неформальні, вуличні, гуртожитки тощо, шляхом надання різноманітних соціальних послуг, спрямованих на різні групи населення, різного роду підтримуючої допомоги, посилення соціального контролю чи кризового

втручання. Сертифіковані соціальні працівники із вищою освітою також представлений у шведському парламенті [1, с. 32]

Чітко визначені стратегічні цілі допомоги мігрантам: створення та підтримка компліментарного середовища в соціальному середовищі країни, що їх приймає, залучення мігрантів до суспільно корисних і продуктивних стосунків, захист їхніх прав і підтримка життєвої самореалізації. Це сфери: освітня, професійна, культурна, дозвіллева, творча тощо. Соціальна робота з мігрантами передбачає два основні вектори розвитку її суб'єктності. Йдеться про самих мігрантів та активізацію їх участі в процесі адаптації та інтеграції в нове суспільство. Щодо приймаючої громади – покращення якості надання соціальних послуг людям, які потребують допомоги, згуртованість громади, запобігання та вирішення конфліктних ситуацій, налагодження позитивної та конструктивної комунікації всередині громади тощо [15]. Підтримка мігрантів у вирішенні актуальних для них проблем здійснюється з двох підходів, які досить точно були сформульовані Майклом і Джуді Боп [49, с. 28]:

1. Безпосереднє надання послуг.
2. Розвиток громад на основі допомоги переселенцям.

Зазначений підхід не лише представляє вектор роботи соціальних працівників з переселенцями, а й характеризує його як дворівневий:

- на індивідуальному рівні з людьми, які перебувають у складній життєвій ситуації та потребують підтримки з урахуванням їхніх реальних потреб;
- активізація громад, члени яких є як постійними жителями, так і мігрантами. Використовуються для цього власні ресурси громади, щоб мотивувати переселенців долати труднощі та залучити їх до процесів позитивних змін з цією метою.

Найбільша увага приділяється профілактиці як основному рівню запобігання виникненню можливих несприятливих тенденцій у середовищі вимушених переселенців, пов'язаних із формуванням деструктивних моделей поведінки та особистісних деформацій. Громадянське суспільство, особливо волонтери та громадські організації, активно залучаються до профілактичної

діяльності. Ефективність тестування щодо неповнолітніх та відповідальність за догляд за дітьми чи людьми похилого віку, які залишилися без піклування, повністю покладається на соціальні служби. Варто зазначити, що серед акредитованих фахівців соціальної сфери великою популярністю користується спеціалізація «Соціальна робота з дітьми та молоддю» [21, с. 8].

Функції та завдання соціальних працівників у роботі з мігрантами визначають і основні форми такої роботи [1, с. 35]:

- Адресно-зорієнтовані: індивідуальна допомога; здійснення індивідуального супроводження у розв'язанні актуальних питань та проблем; індивідуальне консультування; лобювання (представлення) інтересів клієнта у представницьких органах; аутріч-робота (мобільні інтервенції).
- Групові: налагодження групових комунікацій; підтримка утворення груп по інтересах та за принципом земляцтва; тренінгові заняття, групова терапія; реалізація соціальних, екологічних, культурологічних проєктів; упровадження технологій соціально-педагогічної роботи, адекватних до проблем цільових груп громади тощо.
- Колективні: різні форми згуртування громади у її соціокультурному житті; організація просвітницьких заходів; ініціювання та підтримка разових соціальних акцій і просоціальних ініціатив, добродійної діяльності; обговорення ресурсів громади у реалізації міграційної політики як соціальної; вироблення спільних планів і програм взаємодопомоги тощо.

Визначено наступні основні тенденції європейського досвіду соціальної роботи з дітьми та родинами різних груп вимушених переселенців:

1. Загальношкільні та громадські підходи, що передбачають створення сприятливих умов для інтеграції в нове соціокультурне середовище та активне залучення до цього процесу батьків, місцевих служб і широкої громадськості.

2. Цілісна інтегрована модель побудована для забезпечення набору освітніх, соціальних та емоційних потреб. Розвиток соціальних навичок дітей переселенців включено до навчальної програми, яка інтегрована в окремі предмети.

3. Визначено чотири найпозитивніші практики соціальної роботи з дітьми вимушеними переселенцями:

- забезпечення стандартів якості щодо різних заходів приймання дітей та їх сімей (Німеччина);
- налагодження системи громадської, волонтерської опіки (Італія)
- модель соціального захисту дітей за безпосередньої участі приймаючої у громаді (Греція);
- превенція (у всіх країнах Євросоюзу) [1, с. 39] (Додаток В).

Вищезазначені положення та принципи встановлюють орієнтир української внутрішньої міграційної політики та соціальної політики щодо вимушеного переселення, формуючи вектор участі соціальних працівників у її реалізації. В Україні форми та методи соціальної та соціально-педагогічної підтримки різних груп мігрантів, у тому числі вимушених переселенців, визначаються насамперед аналогією із закордонним досвідом. Водночас проводиться важлива робота з адаптації його до місцевих особливостей і узгодження його змісту з причинами та пов'язаними з ними наслідками великомасштабної міграції населення всередині країни [24; 26; 27]. В Україні створено Координаційний штаб з питань захисту прав осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України [32].

За соціально-педагогічним змістом така соціальна робота має свої особливості та труднощі. Це визначає особливості проведення діяльності в системах «людина-держава», «людина-людина» та «індивід-спільнота», комплексний характер соціально-освітніх проблем мігрантів на індивідуальному та груповому рівнях, а також соціальні проблеми, які пов'язані із можливостями та загальним сприйняттям переселенців у громаді,

що їх приймає. Адже вимушені переселенці – це додаткові ресурси громади, яка їх захистила. Перспективи розвитку громад вимагають також глибокого розуміння процесів, що відбуваються в соціальних групах, що входять до складу громади. Такі аналізи сприяють як соціальному порозумінню та згоді, так і подальшому розвитку теорії міграції та практики соціальної роботи та соціальної педагогіки, реалізації цих положень у державній соціальній політиці (Додаток Г).

Науковці (Т. Алексеєнко, Л. Гончар, Т. Куниця, Д. Бибик) визначають методологічні підходи до здійснення соціальної підтримки сімей вимушених переселенців: системний, комплексний, оптимізаційний, культурологічний, технологічний. Основні принципи соціально-педагогічного супроводу відображують загальний гуманно-демократичний підхід до роботи з сім'ями і дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах [1].

Основними поняттями і термінами авторської Концептуальної моделі соціально-педагогічного супроводу визначаються ті, що визначають предметне поле професійної діяльності і його специфікацію:

- соціально-педагогічна парадигма;
- соціально-педагогічна підтримка;
- соціально-педагогічна підтримка дітей із сімей вимушених переселенців (Додаток Д).

Соціально-педагогічна парадигма освіти – це система цінностей, що визначають панівні ідеї, методологічні підходи, концепції, змістотвірні та інтегративні характеристики знання, його специфіки, світоглядної моделі, що визначає проблему та шляхи практичного вирішення. Акумулює теорію і практику соціальної виховної діяльності в розвитку суспільства за певний період часу. **Соціально-освітня підтримка** – це соціально-освітня діяльність, побудована навколо соціально важливих цілей і цінностей, яка допомагає індивіду або групі індивідів у соціальній адаптації та інтеграції в суспільство і веде їх до життя з позитивною метою. Вона спрямована на оптимізацію навколишнього середовища, створює умови розвитку, зумовлює подолання

труднощів соціалізації, запобігання негативним суспільним явищам, активізація спільнот у цьому процесі [38, с. 72]. Соціально-освітня підтримка дітей із сімей вимушених переселенців допомагає їм інтегруватися в нові умови проживання та громади, що їх приймають, активізувати зусилля по самодопомозі, розвинути почуття гуманізму та патріотизму, розвинути відповідальне громадянство, сприяє підтримці соціалізації та самореалізації дитини в нових умовах [41].

31 березня 2022 року стартувала Партнерська програма Уряду та ООН по підтримці переселенців в межах діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, яка зумовлює соціальну підтримку та виплати переміщеним особам, визначеними цією Програмою, яка доповнює загальну систему державного соціального захисту сімей вимушених переселенців у зв'язку із російською агресією [49].

Таким чином, в умовах російської агресії в Україні та нинішніх реалій загальної кризових явищ в економіці країни зростає кількість внутрішньо переміщених сімей, які потребують захисту своїх прав та інтересів. На цій основі держава надає переселенцям додаткові права та гарантії, покликані полегшити процес адаптації до нових умов життя. Також необхідно покращити розвиток національної законодавчої бази у цій сфері, орієнтуючись на міжнародні вимоги та стандарти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та їх сімей, відповідно до національних напрямків соціальної політики. На сьогодні питання соціальної роботи з вимушеними переселенцями є надзвичайно актуальним і потребує подальшого дослідження, що зумовлює накопичення закордонного та вітчизняного досвіду та на цій основі розробки необхідних заходів партнерської взаємодії.

2.2. Зміст роботи з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні

З метою з'ясування змісту та специфіки роботи соціальних працівників і соціальних педагогів з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні нами було проведено опитування.

Вважаємо також за необхідне зазначити, що зміст роботи соціального працівника та соціального педагога з вимушеними переселенцями та їх сім'ями щодо розв'язання їх проблем, являє собою послідовність етапів із використанням найбільш ефективних форм, методів та засобів діяльності [28, с. 42] (таблиця Б.1 у Додатку Б):

- формування системи даних про сім'ї вимушених переселенців;
- діагностика основних проблемних питань, які потребують вирішення;
- розробка програм роботи з сім'ями вимушених переселенців;
- забезпечення необхідних складових для реалізації розробленої програми;
- завершення та аналіз роботи зі здійсненням діагностики на контрольному етапі впровадження програми.

На кожному з етапів соціальні працівники та педагоги повинні фіксувати основні положення виконання програми роботи з вимушеними переселенцями, тому було складено анкету та проведено дослідження змісту роботи з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні.

Підготовка та проведення дослідження здійснювалось у декілька етапів.

1. *На першому організаційному етапі* була визначено вибірку досліджуваних, обрані методики та складена анкета для дослідження змісту роботи з вимушеними переселенцями соціальних працівників, окреслені особливості і методи партнерської взаємодії. На цьому ж етапі було визначено базу дослідження та вибірку досліджуваних.

2. *На другому етапі* підготовки дослідження було передбачено розробку його програми, що містить у собі методологічні, методичні та процедурні засади дослідження.

3. *На третьому практичному етапі* нашого дослідження були визначені кількісні і якісні характеристики показників досліджуваних, здійснено первинну обробку даних, побудову підсумкових діаграм та проведений аналіз отриманих даних за проведеним анкетуванням в Гугл-формі.

4. *Четвертий узагальнювальний етап* передбачав формування висновків щодо конкретних результатів проведеної авторської методики.

Схема проведення експериментального дослідження вибудовується у процесі застосування опитування. Цей метод дослідження був використаний з метою більш детально дослідити особливості мотивації до роботи у соціальних працівників, які працюють у системі комунікації «людина-людина» та визначення проблематики і основних потреб вимушених переселенців в умовах воєнного стану в країні.

Вибірка досліджуваних. У дослідженні брали участь 10 респондентів від 42-х до 56-ти років, які є фаховими спеціалістами соціальної служби м.Кривий Ріг, мають значний стаж роботи та на даний час працюють з сім'ями вимушених переселенців. Опитування соціальних працівників проводилося анонімно, всі методики були подані в форматі он-лайн (Гугл форма), його результати будуть представлені в узагальненому вигляді у вигляді діаграм з можливістю використання для наукових цілей.

Враховуючи особливості роботи соціальних працівників з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні було розроблено наступний опитувальник:

Анкета визначення змісту роботи соціальних працівників з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні (Додаток Е).

Анкета розроблена та складена за аналогією зі стандартизованими тестами та опитувальниками, адаптована до мети дослідження та необхідності визначення наявних проблем сімей вимушених переселенців в умовах воєнного часу в нашій країні та ефективності і умов роботи соціальних

працівників з визначеною категорією населення країни. *Мета застосування методики.* Складений нами опитувальник дає можливість визначити проблеми здійснення соціальними службами роботи з вимушеними переселенцями та загалом окреслити дві категорії проблем: з точки зору працівників соціальної служби – їх професійного рівня та умов здійснення роботи та з точки зору нагальних проблем та необхідних заходів в роботі з сім'ями вимушених переселенців на даному етапі в реальних умовах воєнного часу в країні. Опитувальник містить 12 запитань, на які існує декілька варіантів відповідей. Коли респондент має визначити один з них – найбільш правильний, з його точки зору.

Проведено опитування за зазначеною методикою та проведений аналіз отриманих показників. Отримані загальні результати кожного з досліджуваних представлені у вигляді діаграм Гугл-форми.

Результати опитування на питання №1 - 5 блоку особистих чинників представлені на рис. 2.1 та рис. 2.2.

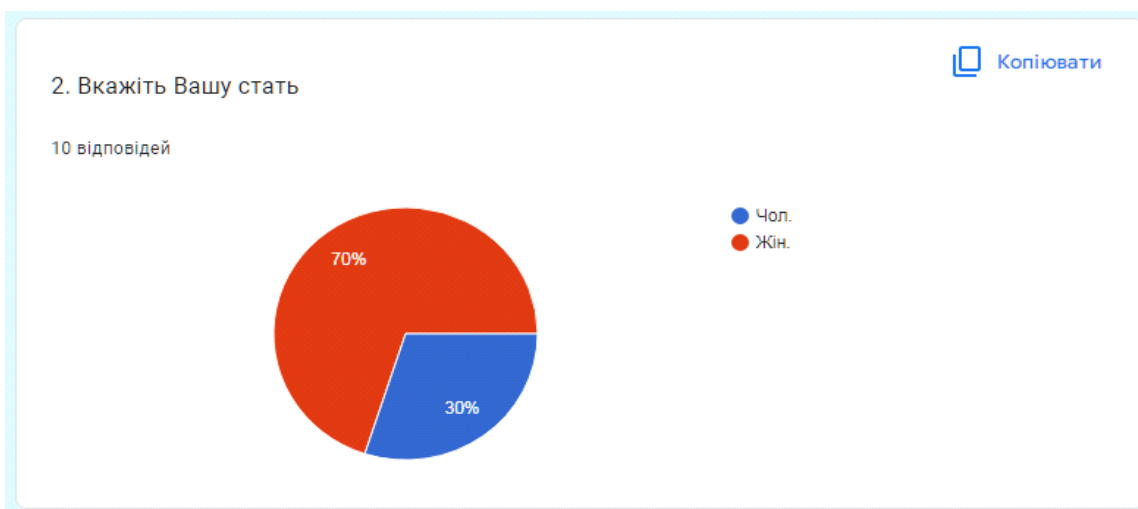
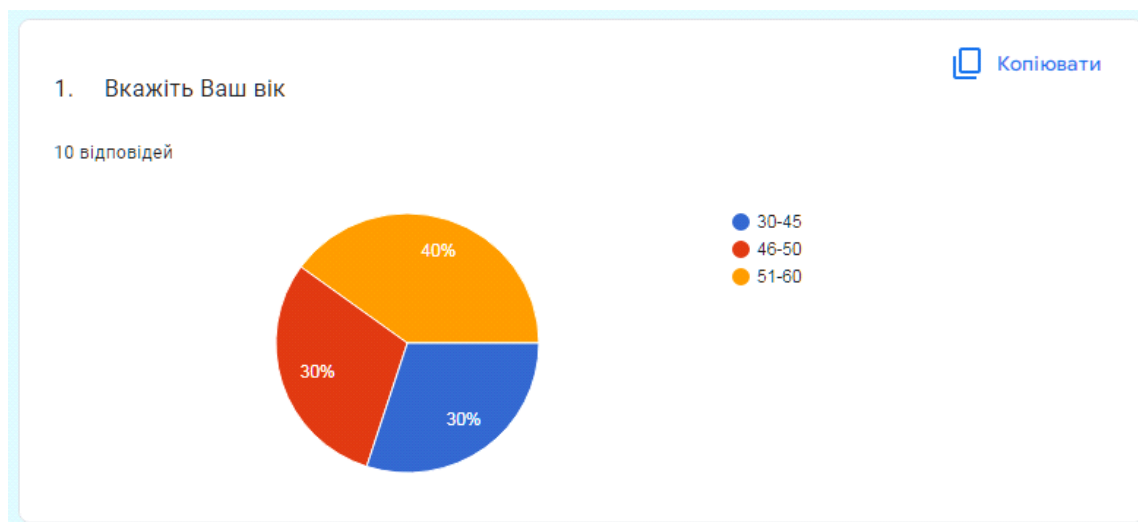
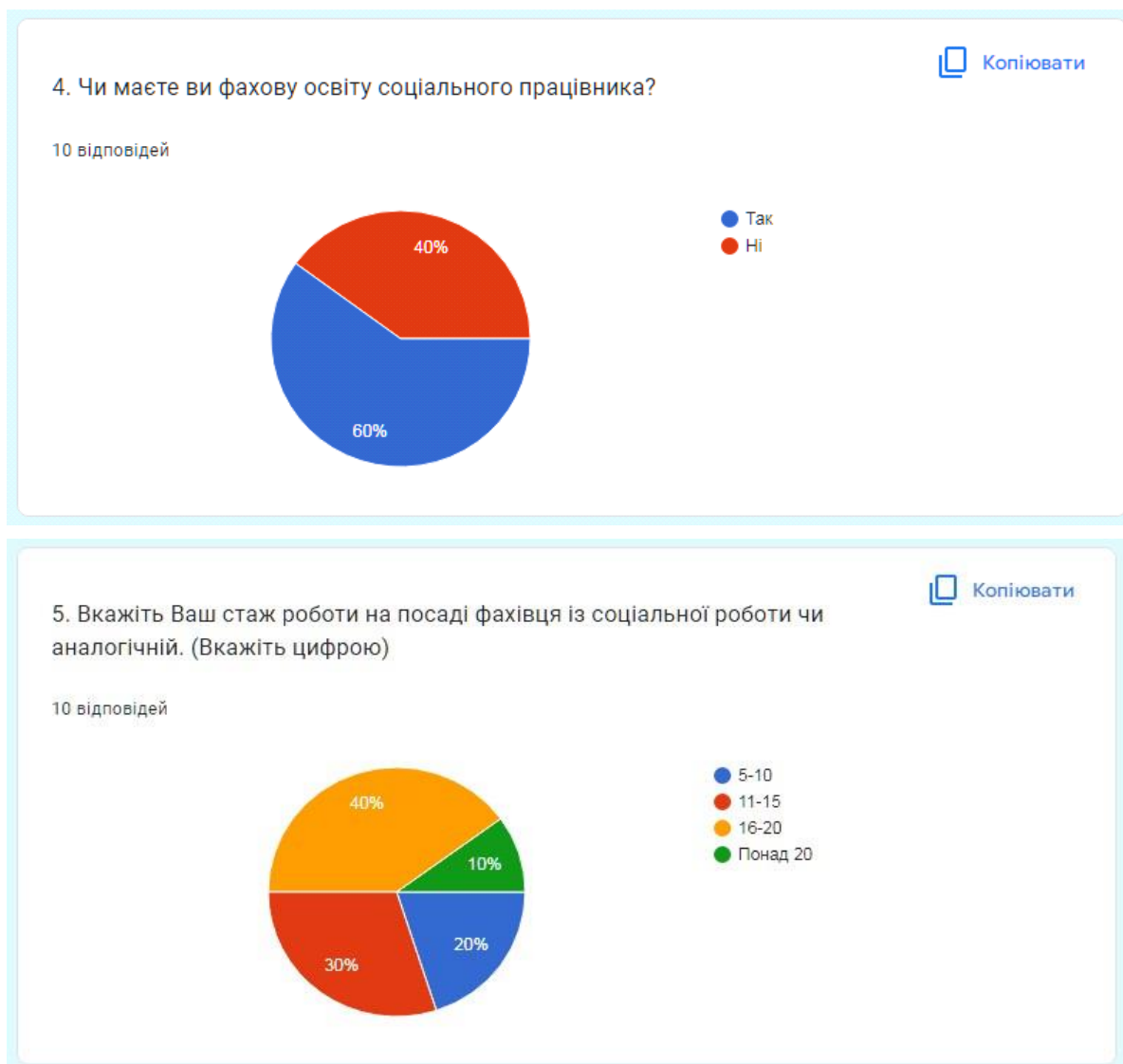

Рис. 2.1. Результати опитування за блоком питань індивідуальні чинники
Джерело: результати опитування респондентів

*Рис. 2.2. Результати опитування за блоком питань індивідуальні чинники
Джерело: результати опитування респондентів*

Результати опитування на питання №1 - 5 блоку індивідуальних чинників виявили, що переважна частина респондентів жіночої статі, вік опитуваних від 42-х до 56-ти років, проте середня вікова категорія становить – 48 років. Серед яких, тільки половина має фахову вищу освіту, інші спеціалісти середньої спеціальної освіти, не фахового профілю, однак маючи серед них респондента у котрого досить високий стаж роботи на посаді фахівця з соціальної роботи – 25 років, стосовно середнього робочого стажу, який становить для всіх 15 років.

Загалом більшість опитуваних соціальних фахівців мають середній вік, відповідну освіту та досить великий досвід роботи на посадах фахівців із соціальної роботи, що свідчить про те, що до роботи з такою вразливою частиною населення країни, як вимушені переселенці долучаються фахівці з відповідними характеристиками фахового рівня.

Результати опитування на питання №6 та №7 стосовно проблем соціально-побутової адаптації та надання необхідної підтримки сім'ям вимушених переселенців представлені на рис. 2.3.

На питання стосовно звернень сімей вимушених переселенців до соціальних служб стосовно соціально-побутової адаптації в нових умовах 40% респондентів відповіли, що розв'язували пріоритетні питання переселенців щодо отримання тимчасового житла, 30% соціальних працівників назвали пріоритетом працевлаштування членів сімей вимушених переселенців, 20% сімей зверталися за допомогою щодо речей першої необхідності та продуктів, а найменша кількість звернень зафіксована соціальними працівниками щодо медикаментів для членів сімей переселенців, тобто медичні заклади вирішують такого роду питання забезпечення вимушених переселенців медичною допомогою.

Стосовно запитання щодо визначення пріоритетних видів підтримки, яка надається вимушеним переселенцям, 50% соціальних працівників визначили як основну соціально-психологічну допомогу, оскільки психологічні проблеми стають проблемами, які не дають змоги ефективної адаптації сімей та заважають їх професійному та особистісному розвитку в умовах тимчасової зміни місця проживання.

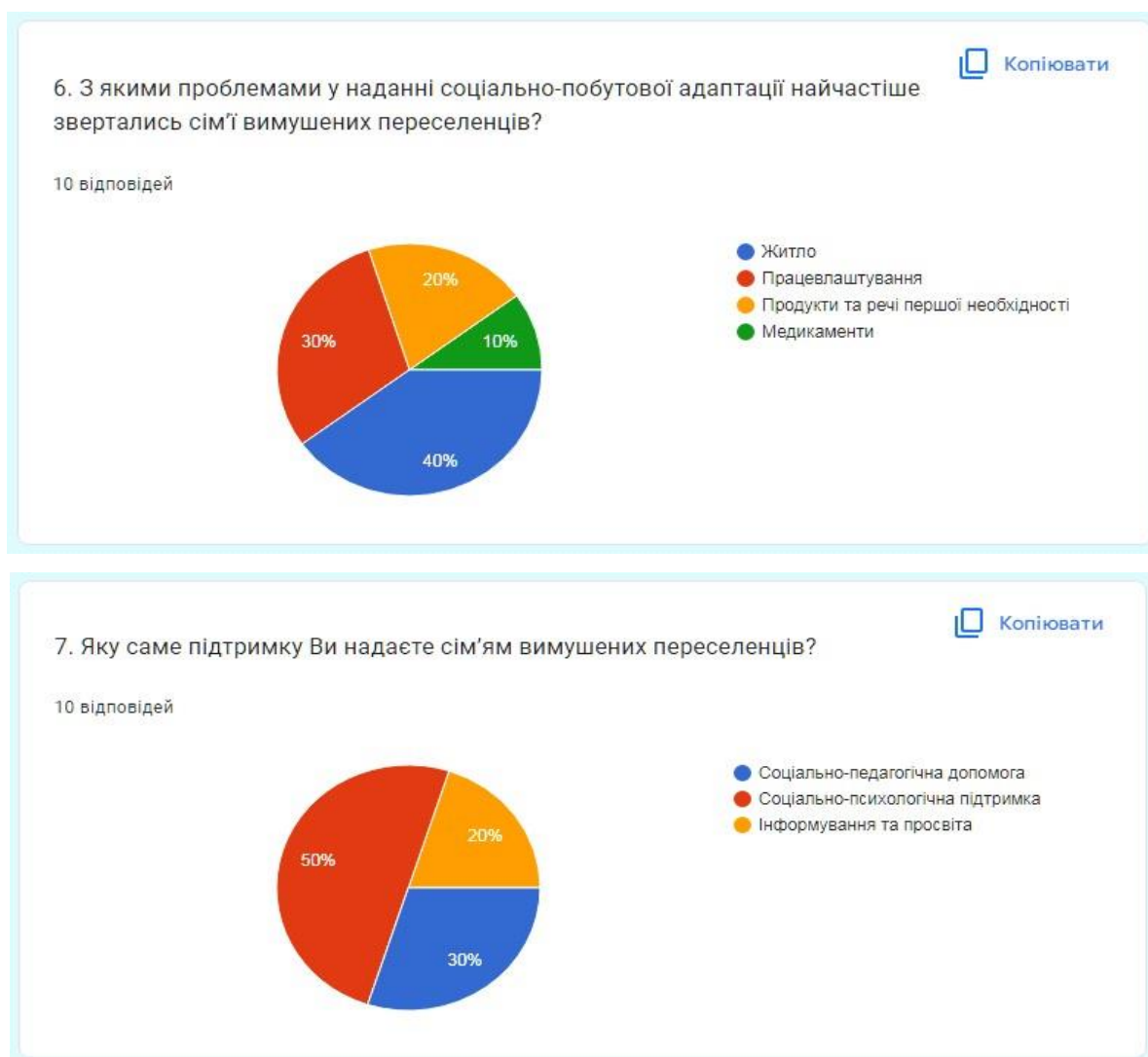

Рис. 2.3. Результати опитування стосовно проблем соціально-побутової адаптації та наданої підтримки сім'ям вимушених переселенців
Джерело: результати опитування респондентів

Результати опитування на питання №8 та №9 стосовно методик, які використовуються в роботі з сім'ями вимушених переселенців та факторів позитивного впливу соціальної підтримки представлені на рис. 2.4.

Загалом за відповідями респондентів на запитання стосовно методик роботи з сім'ями вимушених переселенців, опитані соціальні працівники найбільше працюють за груповими методами роботи, однак по 30% респондентів мають пріоритетними індивідуальні форми роботи з членами родини вимушених переселенців та роботу в громаді по залученню

громадських організацій та членів громади до допомоги вимушеним переселенцям. Також 40% респондентів вважають найбільш позитивним вплив психологічного супроводу родини, коли є можливість надати членам родини можливість для успішної адаптації у новій громаді та початку процесів самопомоги.

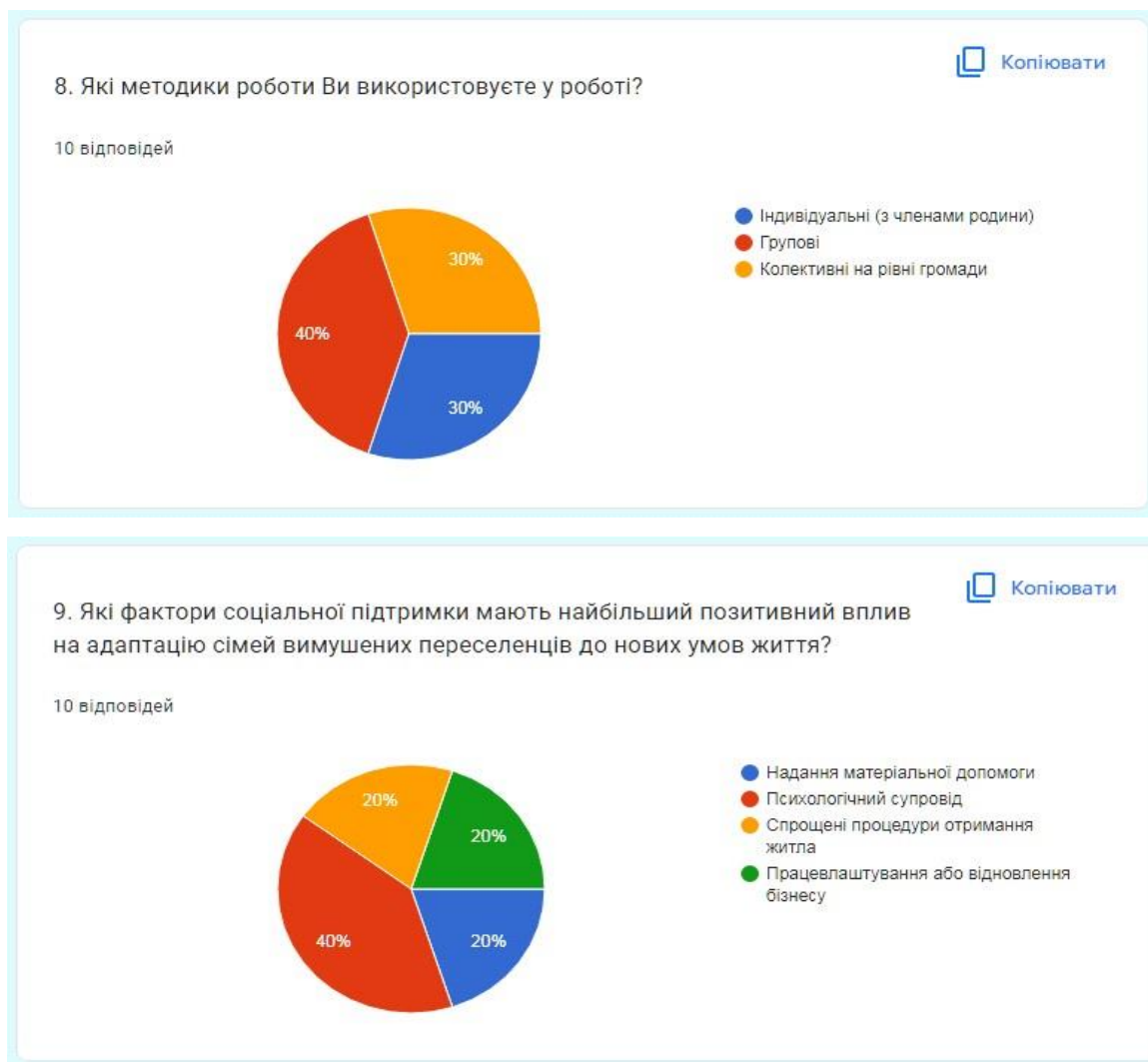

Рис. 2.4. Результати опитування стосовно методик, та факторів позитивного впливу соціальної підтримки

Джерело: результати опитування респондентів

Результати опитування на питання №10; №11 та №12 стосовно особистісних психологічних чинників роботи соціальних працівників представлені на рис. 2.5.

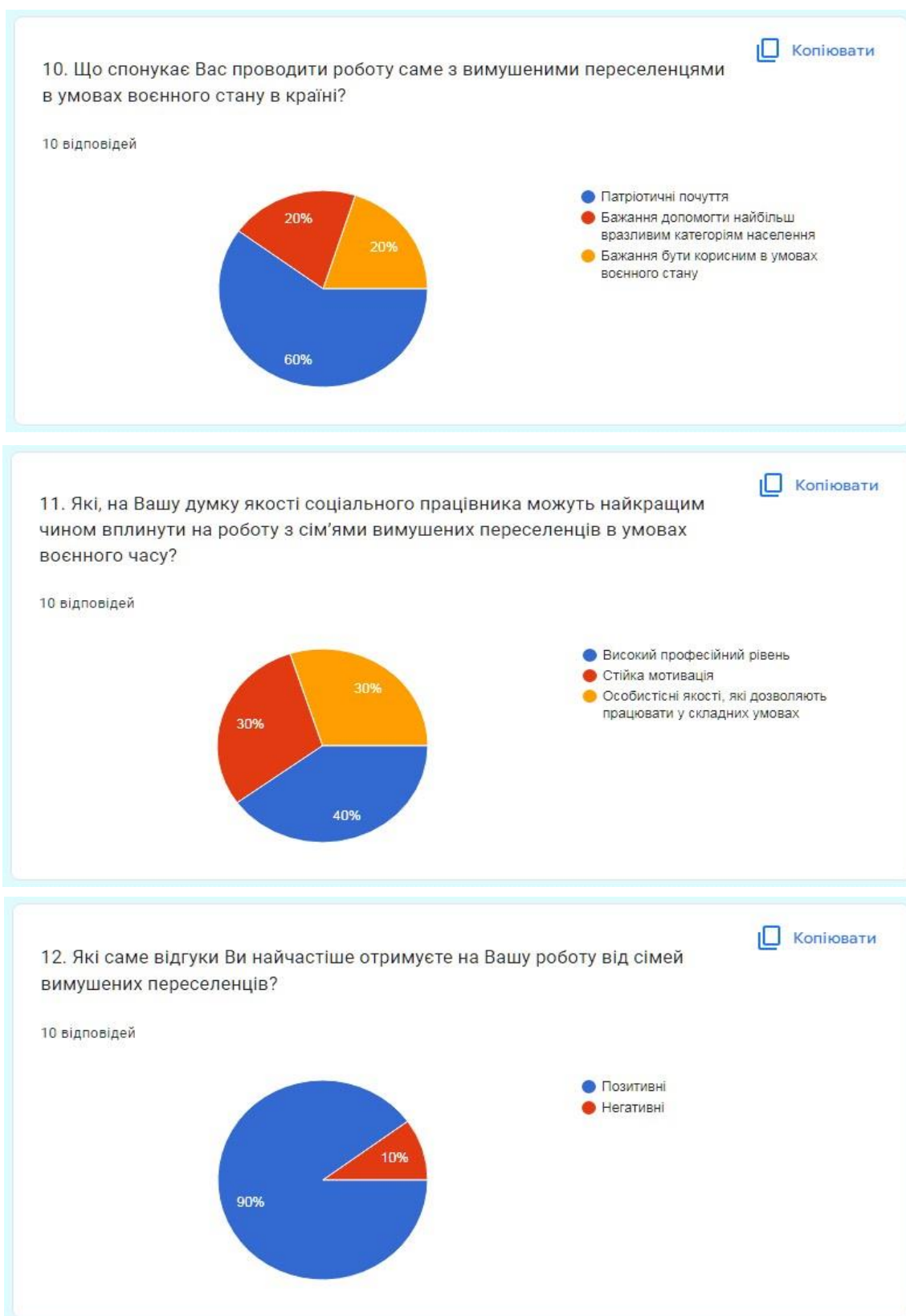

Рис. 2.5. Результати опитування стосовно особистісних психологічних чинників роботи соціальних працівників

Джерело: результати опитування респондентів

За результатами опитування на питання стосовно особистісних психологічних чинників роботи соціальних працівників, які характеризують мотиви соціальних працівників здійснювати роботу з вимушеними переселенцями в умовах воєнного часу в країні більшість відповіли, що саме патріотичні почуття є основним мотивувальним фактором, ще по 20% респондентів вважають, що бажання здійснювати допомогу вразливим верствам населення та бути корисними в умовах війни є їх покликанням та відбиттям їх професійного призначення. Своїми основними якостями. Як фахівця соціальних служб 40% вважають високий професійний рівень, по 30% респондентів мають думку, що стійка мотивація та особистісні якості стійкості та мужності дозволяють їм витримувати важкі умови роботи з людьми у кризових станах, які пережили важкі події військових дій та тимчасово втратили житло. Однак потрібно зауважити, що переважна більшість соціальних працівників 90% в цих складних умовах праці наголошують, що отримують позитивні відгуки від членів сімей вимушених переселенців, якими вони опікуються та з якими проводять роботу по їх адаптації до нових умов життя.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження змісту та специфіки роботи соціальних працівників і соціальних педагогів з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні за визначеними етапами з опитуванням респондентів методом анкетування за авторською методикою анонімно в Гугл-формі виявило, що визначальним стосовно інших складових роботи опитані соціальні працівники називають психологічну складову допомоги, свій фаховий рівень, високу степінь патріотизму при здійсненні роботи та позитивні відгуки від сімей, якими вони опікуються. Серед основних проблем, які доводиться вирішувати відповідно називають житлові проблеми та проблеми працевлаштування. Також групова робота з членами сімей вимушених переселенців для соціальних працівників є найбільш прийнятною, хоча індивідуальна та колективна робота в громаді теж присутня достатньою мірою.

2.3. Розробка рекомендацій щодо організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в сучасних умовах в Україні

Сім'я є одним із критеріїв психологічного добробуту людей в цілому. Саме вона здійснює найпершу соціалізацію людини та є головним чинником її існування, як особистості. Основою соціальної роботи з сім'ями вимушених переселенців є робота з усією родиною, у складі якої можуть бути: подружні пари, неповнолітні діти, люди похилого віку, люди з особливими потребами тощо.

Необхідно враховувати загальну атмосферу в родині, яка пережила кризові ситуації, викликані військовими діями та має до умов мирного життя на новому тимчасовому чи постійному місці. Фахова психологічна підготовка соціального працівника є центральною ланкою серед інших видів підготовки, що виражається в єдності професійно важливих якостей і спрямованості соціального працівника та соціального педагога до здійснення діяльності з категоріями населення, які перебувають у кризових життєвих умовах [10; 14; 16; 17]. Очевидним є те, що розвинуте демократичне суспільство потребує ефективної соціальної партнерської взаємодії, особливо на етапі критичних змін у державі, пов'язаних з військовою агресією, коли дезадаптація суспільства відбувається на всіх рівнях, як в економічній сфері, так і на рівні психологічного сприйняття подій, що стрімко розвиваються.

Тому природним та нагальним є вимоги, коли соціальний працівник має володіти значним набором особистісних якостей, фаховим досвідом, який зумовлює комплекс необхідних компетентностей та психологічної підготовки до здійснення діяльності в умовах воєнного стану, оскільки, опановуючи основи партнерської взаємодії, соціальні працівники матимуть, в тому числі високі рівні комунікативної компетентності, саме на ній необхідно додатково сконцентрувати увагу. Відповідно до педагогічного словника під взаємодією розглядають «особливу форму зв'язку між людьми, процесами, діями, явищами, внаслідок якої відбувається зміна їх початкових якостей або станів» [22]. Тому відповідно до визначень поняття «взаємодія» у контексті

соціальної роботи з сім'ями вимушених переселенців розглядаємо партнерську взаємодію як продуктивний комунікативний зв'язок та ефективну співпрацю працівників соціальної служби зі всіма членами родини.

Для того, щоб була налагоджена партнерська взаємодія з учасниками процесу, необхідним та нагальним є підготувати соціального працівника до ефективної комунікації в процесі роботи не з одним клієнтом, а з родиною, що зумовлює діалог з дорослими членами сім'ї на конструктивному рівні розв'язання проблем та з неповнолітніми членами родини – на рівні встановлення ефективної комунікації та розв'язання їх психологічних проблем, питань навчання та внутрішньо сімейних стосунків стосовно них в родині. Конструктивною робота може вважатися тоді, коли всі учасники будуть задоволені результатами та самим процесом взаємодії.

За основу роботи з сім'ями на рівні, який налагоджує ефективні стосунки, можна взяти систему індивідуалізованих запитань, розроблену американським тренером Джимом Кемпом, яка безпосередньо впливає на учасників у процесі взаємодії. Така система постановки питань допомагає переконати іншу сторону в правильності запропонованих їй рішень [26, с. 119-128]:

1. «Метод піклування» – важливо викликати теплі і довірливі почуття, зрозуміти, що в розмові важлива людина, що важлива її думка. Співчуття слід виявляти в міміці і жестах, а також у запитаннях. Такий спосіб спілкування сприймається як дружня, товариська розмова, яка контролює ситуацію і викликає довіру у співрозмовника.

2. «Зустрічне запитання» – таке запитання, яке, крім відповіді на нього, потребує зустрічного запитання, спрямованого на отримання корисної інформації від співрозмовника. Йому має передувати пункт перед співбесідою, а саме «піклування». Зустрічні запитання повинні демонструвати інтерес до співрозмовника та збирати інформацію про його потреби.

3. «Зв'язка» – правильна відповідь на питання, яке до того часу не ставилося. Цей тип запитання використовується, коли ви хочете побачити

реакцію іншої людини на те, що ви говорите. Однак це саме по собі не зовсім запитання, а скоріше твердження. Тому опонент повинен зробити власні висновки та припущення щодо висловленої ним інформації. Головна умова цієї тактики – правильна реакція, а точніше її відсутність, і демонстрація бажання вислухати співрозмовника.

4. Метод «3+» полягає у зміні у співрозмовника погляду на ситуацію та формуванні образу цілісного сприйняття. Потрібно задати питання, на яке можливо відповісти принаймні тричі, або повторити те, що потрібно донести до опонента. Можливо, існує більше запитань, ніж три. Головне не нав'язувати свою думку співрозмовнику, а дати можливість її оцінити.

5. «Відпустити волосінь», тобто зняти напругу суперника. Щоб переговори були успішними, рішення повинні прийматися в нейтральному емоційному стані. За таких умов рішення буде правильно сприйнято та не вимагатиме додаткових аргументів.

На сьогоднішній час з'явилася велика кількість проблем пов'язаних з дітьми вимушених переселенців. Адже це постійне перебування в стресі, який супроводжується постійною невизначеністю. Саме тому це є однією з перших напрямів, на яке мають звертати увагу не лише соціальні працівники, а й психологи, вчителі й батьки. Виходячи з вікових особливостей кожного з членів родини робота має здійснюватися за двома принципами – з родиною, як з групою учасників чи з групою родин, розподілення учасників по окремим групам зумовлює також індивідуальну роботу.

Оскільки взаємодія характеризується чотирма ознаками: предметності, зовнішньої вираженості, ситуативності та виявлення намірів учасників, партнерська, тобто суб'єкт-суб'єктна взаємодія є забезпеченням шляхів ефективної взаємодії на засадах довіри, компетентності, взаємної відповідальності сторін. Отже, партнерська взаємодія з сім'ями вимушених переселенців здійснюється на трьох рівнях, на кожному з яких вона зумовлює роботу як з дорослими членами родини, так і з дітьми, корегування визначеної роботи має здійснюватися:

1. Індивідуальний рівень – має зумовлювати встановлення контакту з окремими членами родини на рівні тет-а-тет, коли людина має змогу розповісти про проблеми його власні та родини з його точки зору. В цьому випадку можливо провести необхідну роботу на рівні соціального педагога, яка допоможе клієнту розкрити такі питання, які він не може виносити на загальне обговорення. В цьому випадку можливо скористатися наступними прийомами:

Першим кроком має стати встановлення психологічного контакту та створення комфортної та довірливої атмосфери в міжособистісних стосунках. Для співпраці, виявлення індивідуальних особливостей клієнта та його проблем можливо за допомогою індивідуальних інструментів, дослідження, яке допомагає ідентифікувати основні прояви кризових явищ.

Процедура роботи: загальне запитання можна сформулювати так: «Візьміть аркуш паперу і поставте дату через рік-два. Дати можливо вибрати, виходячи з наступних міркувань: це дні народження, свята чи інші дні, які для Вас щось значать, що буде означати:

– *Зараз у моєму житті криза, тож я можу написати листа, щоб розповісти, що саме відбувається у моєму житті, та про те, що, станеться в майбутньому, у стратегічній перспективі.*

Також для виявлення основних звичних клієнту уподобань та наявних реальних можливостей у сьогоденні можливо запропонувати доповнити прості загальні висловлювання:

1. Улюблена професія... Моє улюблене заняття...
2. Мій друг... Людина, якою я захоплююся найбільше...
3. Моя улюблена музика, фільм чи книга ... Якими справами та діяльністю я люблю займатися разом зі своєю сім'єю та друзями ...
4. У реалізації професійних можливостей я хотів би займатися....
5. Я відчуваю здатність ...Я знаюся найкраще на ...

2. Груповий рівень – це один із рівнів соціальної роботи в якому є один чи два координатори та група з відповідною тематикою проблем. На певному

рівні роботи соціальний працівник навчає групу вимушених переселенців впевненої поведінки, навичок ефективного спілкування. Група самопомоги може стати джерелом підтримки, для сім'ї. В процесі використання такого рівня роботи з'являться нові знайомі, друзі, де можна поділитися своїми проблемами, отримати пораду про шляхи їх вирішення. Крім того, робота у групі забезпечує зворотний зв'язок.

На рівні групової роботи можливо запропонувати визначити основні цілі та окреслити бажані результати спільної роботи. Уточнення цілей і власної точки зору часто може стати важливим кроком до майбутніх змін людини. Але щоб підтримати мотивацію до змін, необхідно обговорити, що зміниться в житті, якщо життєві проблеми зникнуть або перестануть мати такий вплив, як зараз, і допомогти клієнтам зосередитися на майбутніх результатах. Необхідно розвинути у людини здатність до подолання проблем, це стає засобом мотивування до наступних звершень.

Інструментом на цьому етапі є метод «Дерево життя» для роботи з людьми, які пережили травматичні події, такі як насильство, катастрофи та військові конфлікти. Він заснований на ідеї наративного підходу, запропонованого У. Черчменом (Дерево цілей) [1, с. 66] (Додаток Д):

Запитання щодо очікувань учасників групи: шкала від 0 до 10, якою можливо скористатися, щоб оцінити поточну ситуацію.

- *Ось 10 – це те, що Ви плануєте на перспективу, а 1 – найгірша ситуація. Чому це не 1?*
- *Ви хочете рухатися вперед чи вас влаштовує поточна ситуація?*
- *Що помічають ваші близькі? Яка для них різниця?*
- *Які нові можливості матимете ви, ваша сім'я та ваші близькі, якщо ви разом зможете покращити ситуацію на один пункт?*

Один із потужних механізмів запитування про майбутнє – це розробка нового досвіду, який змушує клієнта відчувати здатність впливати на своє життя, окреслюючи перспективу та втілюючи її у своїх думках. Це питання можна використати, щоб знищити внутрішню недовіру до потенціалу змін,

дозволяючи відчути й зрозуміти, що бажані дії та події можливі і відбудуться в майбутньому. Це спосіб збільшити надію та сподівання на зміни. Опис «великих» змін дуже далекий, і в нинішній ситуації він може здатися менш досяжним, якщо у людини немає можливості самому змінитися на краще.

1. *Перший крок*: клієнту пропонується намалювати дерево. Кожна частина дерева має особливе значення. Коріння символізують походження. Поверхня землі символізує повсякденне життя. Стовбур символізує всі навички та вміння, які людина може добре робити. Гілки – це людські мрії, надії та бажання. Листя – це важливі люди в житті людини: батьки, родичі, друзі та всі важливі для неї люди. Фрукти символізують дар життя.

2. *Другий крок*: особливості цього «лісу»: що подобається, сильні сторони та здібності, скільки людей залежать від нього і покладають на нього надію?

3. *Третій крок*: обговорення небезпек, які загрожують людям на шляху до розвитку та реалізації бажаного та успішного майбутнього.

Але якщо хтось з клієнтів у загальному обговоренні хоче поділитися власною історією виживання, уникнення небезпеки, відбиття проблем – потрібно підтримати його в ході розмови та поволі направляти її у вірному напрямку відбиття проблем сьогодення та окреслення цілей з опорою на сформовані здібності, наявний досвід розв’язання складних проблем та сильні сторони особистості людини. Після обговорення важливо запитати, чи можливо узагальнити досвід людини, отриманий у важких обставинах для позитивного відбиття проблем сьогодення та направити його на побудову успішного майбутнього.

Таким чином, в результаті такої роботи можливо узагальнити досвід людини, отриманий в кризових умовах для відбиття проблем, пов’язаних з побудовою успішного майбутнього. Чітко визначити цілі та завдання на найближчий час та на перспективу, описати сильні сторони особистості клієнта для усвідомлення ним своїх наявних здібностей, знань та навичок, направити прагнення людини на побудову успішної життєдіяльності та

навчальної чи професійної реалізації, наголосити на підтримці рідних та близьких людей у спільній роботі з поетапної побудови нового успішного життя, дати правильні орієнтири на самореалізацію та в перспективі здійснення цих планів.

3. Робота на рівні громади стає базовим рівнем роботи соціального педагога, адже містить в собі велику кількість методів, які спрямовані не лише на індивідуальність однієї людини, а на загальні уявлення, атмосферу, стресостійкість всього населення держави, в якій відбуваються бойові дії. Соціальний працівник, найчастіше працюючи саме на рівні громади з сім'ями вимушених переселенців здійснює в тому числі просвітницьку та профілактичну діяльність. На нашу думку, такий рівень роботи є ефективним у загальній структурі плану дій, адже коли вимушені переселенці в умовах, не пов'язаних з активними бойовими діями повертаються у нормальне русло життя, вони стикаються з великою кількістю громадських чинників, що ще більше загострюють проблему їх нормальної соціалізації в новому середовищі.

Головною особливістю вимушеної внутрішньої міграції є її невизначений термін. Тому важливими завданнями для влади та громадського сектору є визначення бажаних індивідуальних стратегій подальшого життєвого шляху вимушених переселенців, а також розробка соціально-економічної політики, спрямованої на адаптацію, інтеграцію та соціальне залучення цієї групи у приймаючих громадах за активної участі соціальних працівників у питаннях координації зусиль громади стосовно вимушених переселенців. Така робота має стати посередництвом у вирішенні безпосередньо питань житла, побуту. Працевлаштування та психологічної адаптації в умовах здійснення взаємодії з громадськими організаціями та з окремими громадськими виявами допомоги.

Отже, соціальна робота з сім'ями вимушених переселенців обов'язково має здійснюватися на кожному з визначених рівнів окремо чи в комплексі дій: індивідуальному, груповому рівні та рівні громади. В процесі вивчення

наукової літератури ми помітили, що ці рівні мають діяти на постійній основі для того, щоб забезпечити психологічне здоров'я членам сімей, які пройшли через життєві кризи та на сьогодні постійно перебувають в стресових ситуаціях

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність організаційних умов партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців. Отримані результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання висновків.

На основі вивчення наукових джерел за темою роботи розглянуто теоретичні аспекти організації партнерської взаємодії як компонента системи соціальної сфери у вітчизняній науковій літературі та визначено, що найважливішим компонентом соціальної взаємодії є передбачуваність взаємних очікувань, взаєморозуміння між суб'єктами взаємодії, а також будь-яка соціальна взаємодія характеризується чотирма ознаками: предметності, зовнішньої вираженості, ситуативності та виявлення намірів учасників. Партнерська, тобто суб'єкт-суб'єктна взаємодія є забезпеченням шляхів ефективної взаємодії на засадах довіри, компетентності, взаємної відповідальності сторін та розвитку мотивації вдосконалення учасників, особистісного і професійного саморозвитку. Партнерство передбачає, що соціальні послуги можуть надаватися безпосередньо клієнтами або користувачами через групи самопомоги і групи за інтересами тощо.

З'ясовано сутність поняття «вимушені переселенці» та основні засади соціальної політики щодо сімей вимушених переселенців, що полягає у наступному: характерною рисою вимушеної міграції, на противагу добровільному переселенню, коли передбачається покращення життєвих умов, є погіршення соціального статусу переселенця, матеріального забезпечення, добробуту. Вимушеність передбачає зовнішню та негативну мотивацію до переміщення у зв'язку з обставинами, за яких неможливо вести нормальну життєдіяльність, або взагалі при наявності загрози життю та здоров'ю.

Проаналізовано організаційні умови, принципи реалізації та соціально-психологічний досвід організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в Україні та в світі та виявлено, що реалізація технології партнерської взаємодії передбачає, що ставлення до сім'ї соціальних та педагогічних працівників є загальним предметом роботи з сім'ями вимушених переселенців, з їх правами, цілями, досвідом, намірами та ресурсами. Необхідно формувати позитивну самооцінку ресурсів членами сім'ї та можливостей для підтримки, розуміння перспектив взаємодії. Стратегії та методи підтримки переселенців у різних розвинутих країнах багато в чому схожі, виходячи з того, що схожими є життєві потреби мігрантів, з якими вони стикаються. Дві найпоширеніші стратегії міжнародної допомоги мігрантам були визначені як інтеграція (залучення мігрантів до нових суспільств) та мультикультуралізм (спрямовується на підтримку мігрантів, які визнають і дотримуються норм життя в приймаючих громадах). З цією метою в названих та інших європейських країнах, які є для мігрантів найбільш привабливими, запроваджуються загальнонаціональні програми та соціальні технології у відповідності до яких під контроль беруться практично всі сфери життя переселенців та членів їх родин. В Україні форми та методи соціальної та соціально-педагогічної підтримки різних груп мігрантів, у тому числі вимушених переселенців, визначаються насамперед аналогією із зарубіжним досвідом.

Проведено емпіричне дослідження щодо змісту роботи з сім'ями вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в сучасній Україні. Опитування соціальних працівників проводилося анонімно за авторською методикою, яка була подана в форматі онлайн (Гугл форма), його результати представлені в узагальненому вигляді у вигляді діаграм з можливістю використання для наукових цілей. За результатами опитування з'ясовано, що визначальним по відношенню до інших складових роботи опитані соціальні працівники називають психологічну складову допомоги, свій фаховий рівень, високу ступінь патріотизму при здійсненні роботи та

позитивні відгуки від сімей, якими вони опікуються. Серед основних проблем, які доводиться вирішувати відповідно називають житлові проблеми та проблеми працевлаштування. Також групова робота з членами сімей вимушених переселенців для соціальних працівників є найбільш прийнятною, хоча індивідуальна та колективна робота в громаді теж присутня достатньою мірою.

Розроблено рекомендації щодо організації партнерської взаємодії з сім'ями вимушених переселенців в сучасних умовах в Україні, які зумовлюють наступне: результатом процесу партнерської взаємодії є синтез, спільність дій та поглядів, що визначається як система таких дій, якісні характеристики яких становлять зміст цієї системи. За основу рекомендацій були прийняті наукові підходи поділу роботи соціальних працівників з сім'єю вимушених переселенців на рівні здійснення індивідуальної роботи, групової та на рівні громади, коли визначені та запропоновані окремі підходи для кожного рівня по встановленню якісних та продуктивних зв'язків з родиною.

Отже, розвинуте демократичне суспільство потребує ефективної соціальної партнерської взаємодії, особливо на етапі критичних змін у державі, коли в нашій країні на сьогодні склалися складні умови, пов'язані з військовою агресією: дезадаптація суспільства відбувається на всіх рівнях, як в економічній сфері, так і на рівні психологічного сприйняття подій, що стрімко розвиваються. Тому основними визначені вимоги, коли соціальний працівник має володіти значним набором особистісних якостей, фаховим досвідом, який зумовлює комплекс організаційних умов, в тому числі комунікативної та психологічної підготовки до здійснення роботи з сім'ями вимушених переселенців у партнерській взаємодії. Саме на ній, на нашу думку необхідно додатково сконцентрувати увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф., Гончар Л.В., Куниця Т.Ю., Биби́к Д.Д. *Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки*: монографія / [за ред. Т.Ф. Алексеєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
2. Блинова О.Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Талком, 2016. Т. ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 9. С. 58-66.
3. Бочкор Н.П., Дубровська Є.В., Залеська О.В. *Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період*: методичні рекомендації. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
4. Бриндюков Ю. Л. *Теорія та практика реабілітації військовослужбовцівучасників бойових дій в системі соціальних служб*: дисс... докт. педаг. наук. 13.00.05. Хмельницький; Тернопіль, 2018. 559 с.
5. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка 2020. 158 с.
6. С.М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія*. 2019. Вип. 9. С. 73-76.
7. Горлинський В. В. *Система соціально-моральної регуляції у Збройних Силах України: соціально-філософський аналіз* : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2003. 18 с.
8. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. *Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах*: навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

9. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. *Географія населення України*. Тернопіль, 2007. 404 с.
10. Зінченко О.С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ, 2015. № 4 (29). С. 47-53.
11. Капська А.Й. *Технології соціально-педагогічної роботи: навчальний посібник* / Безпалько О.В., Вайнола Р.Х., Капська А.Й. та ін. ; [за ред. проф. А.Й. Капської]. Київ: НДПУ, 2000. 372 с.
12. Козловець М.А., Михайлова М.О. *Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства*. URL: http://eprints.zu.edu.ua/13400/1/Kozlovec_Mthajlova.pdf (дата звернення: 24.11.2022).
13. Конвенція про статус біженців URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_011(дата звернення: 03.11.2022).
14. Корніяка О.М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України* / [За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип.3. С. 294 – 316.
15. Мазіна Н.Є. Соціальний капітал як ресурс соціально-економічної адаптації вимушених переселенців. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*, 2015. Вип. 10. С. 169-178.
16. Музиченко І. В. *Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Київ, 2016. № 9. С. 18-21.
17. Наумкіна С.М., Варинський В.О. Місце довіри в системі соціального капіталу. *Актуальні проблеми політики*. Одеса, 2016. С. 57-65.

18. Оновлено актуальний перелік окупованих територій для виплат переселенцям (станом на 23.10.2022 р.). URL: <https://news.dtkk.ua/society/community/76597-aktualnii-perelik-okupovanih-teritorii-dlya-viplat-pereselencyam-standom-na-23102022-r> (дата звернення: 16.11.2022).

19. Орбан-Лембрик Л.Е. Вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості. Збірник наукових праць: *філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. С. 3–15.

20. *Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи*. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

21. Панок В. Г. *Соціально-психологічна служба : Навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів*. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.

22. *Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка*. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.

23. Педько К.В. Вплив соціальних атитюдів на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 вересня 2018 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С.71–74.

24. Педько К.В. Інтерактивно-перцептивний компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 грудня 2016 р.). Харків: Східноєвропейська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. С. 122–123.

25. Педько К.В. *Психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб*: дис. канд.псих. наук. 19.00.05, 2019. 296 с.

26. Педько К.В. Соціальна активність як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Психологія в контексті сучасних*

досліджень проблем розвитку особистості: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25-26 листопада 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 84–86.

27. Педько К.В. Соціально-психологічні особливості вимушених переселенців. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.* Чернігів, 2015. Вип. 128. С. 201–204.

28. Петришин Л.Й., Лещук Г.В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. Педагогічні науки.* № 1 (11). 2016. С. 40-45.

29. *Правила безпеки та можливості отримання допомоги у період конфлікту в Україні: методичні рекомендації.* Київ: Агенство «Україна». 2014. 48 с.

30. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України в редакції від 29.10.2022. № 2622-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 03.11.2022).

31. Про соціальні послуги: Закон України в редакції від 27.04.2022 № 2193-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 06.11.2022).

32. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022. № 708. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-koordinacijnogo-shtabu-z-pitan-zahistu-prav-osib-deportovanih-abo-primusovo-peremishchenih-u-zvyazku-iz-zbrojnoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-proti-ukrayini-708-170622> (дата звернення: 23.11.2022).

33. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від в редакції від

16.11.2022. №2764-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 28.11.2022).

34. Про безоплатну правову допомогу: Закон України в редакції від 19.11.2022, №2010-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 28.11.2022).

35. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України в редакції від 11.12.2022, №2757-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 28.11.2022).

36. Про гуманітарну допомогу: Закон України в редакції від 31.03.2023, №2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> дата звернення: 28.11.2022).

37. *Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців*: монографія / Дегтярєва Г. С., Козяр М. М., Матійків І. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В.; [за ред. Руденко Л. А.] Київ:, 2012. 170 с.

38. *Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України*: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л.С. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

39. Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. Львів, 2016. № 3. С. 120-127.

40. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. Київ, 2006. № 2 (17). С. 127–139.

41. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна політика. Український соціум*. Київ, 2015. №2 (53). С. 65 – 72.

42. Семиченко В.А. *Психологія особистості*. Київ: Магістр-S, 2018. 426 с.

43. Семків І.І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді: психологічна модель: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11. Львів : нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. 268 с.

44. Слюсаревський М.М. Психологія міграції: навчальний посібник/ М.М. Слюсаревський, О.Є. Блинова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. 244 с.

45. *Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді: монографія* / Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін. [за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко]. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.

46. *Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: методичні рекомендації* / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. Київ: МЖПЦ Ла Страда-Україна, 2014. 84 с.

47. Титаренко Т. М. *Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації* : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

48. Шевченко А. Учасники АТО і вимушені переселенці отримають додатковий соціальний захист. *Голос України: газета ВРУ*. Київ. 2014. № 202. С. 1–2.

49. Bopp M., Bopp G. *Practical Guiditobulding Sugtainable Communities*. Calgary ; Alberta, 1998. 68 p.

50. Camp Jim. *Start with NO*. The Negotiating Tools that the Pros Don't Want You to Know. Primento, 2014. 288 p.

51. May R. *The meanings af anxity*. N. Y. : Pokec Bocks, 1978. 423 p.

52. Wyman M. *Dps: Europe's Displaced Persons, 1945-1951*. Ithaca, NY: Cornell University Press. 1998. 257 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Нормативно-правова база роботи з вимушеними переселенцями

Конституція України.

Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" № 1706-VII від 20.10.2014.

Закон України № 245-VIII Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб (5.03.2015).

Закону України «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та обставин, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції на території України».

Закон України «Про соціальні послуги» в редакції від 27.04.2022 № 2193-IX.

Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги» 1668-VII від 02.09.2014.

Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України" 211-VIII від 02.03.2015.

Закон України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України".

Закон України "Про створення вільної економічної зони "Крим" та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України" № 1636-VII від 12.08.2014.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (від 2 червня 2011 р.).

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (5.07.2012).

Закон України «Про гуманітарну допомогу» (від 22.10.1999).

Закон України «Про доступ до публічної інформації» (13.01.2011).

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 1207-VII від 15.04.2014.

Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (від 7.04.2011).

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (06.09.2012 р.).

Закон України «Про захист персональних даних» (1.06.2010).

Закон України «Про інформацію» (2.10.1992).

Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

ЗУ «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»,

ЗУ «Про зайнятість населення».

ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (13.01.2005).

ЗУ «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (24.01.1995).

ЗУ «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»(2.06.2005).

ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»

ЗУ «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам».

ЗУ «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам».

ЗУ «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

Лист Міністерства № 1/9-171 від 24.03.2014 «Щодо зарахування учнів та вихованців, батьки яких змінюють місце проживання, до навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році».

Лист Міністерства № 1/9-310 від 12.06.2014 «Щодо прийому до дошкільних навчальних закладів дітей, які прибули з Донецької та Луганської областей на постійне або тимчасове проживання до інших населених пунктів України».

Лист Міністерства № 1/9-331 від 24.06.2014 «Про проживання в гуртожитках».

- Лист Міністерства № 1/9-360 від 15.07.2014 «Щодо видачі документів про освіту».
- Лист Міністерства № 1/9-366 від 18.07.2014 «Про зарахування учнів до загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів».
- Лист Міністерства № 1/9-391 від 04.08.2014 «Деякі особливості переведення іноземних студентів, які навчались у Донецькій та Луганській областях».
- Лист Міністерства № 1/9-406 від 12.08.2014 «Щодо оплати за навчання».
- Лист Міністерства № 1/9-436 від 01.09.2014 «Щодо розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2014 року № 785 «Деякі питання організації 2014/15 навчального року в навчальних закладах, що розташовані в Донецькій і Луганській областях».
- Лист Міністерства № 1/9-437 від 01.09.2014 «Щодо розміщення студентів у гуртожитках вищих навчальних закладів».
- Лист Міністерства № 1/9-440 від 01.09.2014 «Щодо виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2014 р. № 785».
- Лист Міністерства № 1/9-443 від 04.09.2014 «Окремі питання організації навчального процесу у 2014 -2015 н/р».
- Лист Міністерства № 1/9-445 від 04.09.2014 «Про забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами, з числа переселенців із місць проведення антитерористичної операції».
- Лист Міністерства № 1/9-454 від 09.09.2014 «Щодо видачі документів, що підтверджують право студентів на відстрочку від призову на строкову військову службу».
- Лист Міністерства № 1/9-462 від 11.09.2014 «Щодо навчання громадян, які проживають або переселилися з тимчасово окупованої території України».
- Наказ Міністерства № 556 від 07.05.2014 р. «Про затвердження Тимчасового порядку переведення на навчання студентів, аспірантів і докторантів з вищих навчальних закладів та наукових установ, розташованих на тимчасово окупованій території України».
- Наказ Міністерства № 655 від 28.05.2014 «Про затвердження Порядку замовлення та видачі документів про вищу освіту державного зразка та додатків до них випускникам ВНЗ, розташованих на тимчасово окупованій території України, у 2014 році».
- Наказ Міністерства № 779 від 01.07.2014 «Про внесення змін до Порядку замовлення та видачі документів про вищу освіту державного зразка та додатків до них випускникам вищих навчальних закладів, розташованих на тимчасово окупованій території України, у 2014 році», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 09.07.2014 № 789/25566.
- Наказ Міністерства № 896 від 04.08.2014 «Про затвердження Змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 29 жовтня 2013 року № 1510» (щодо вступників з Донбасу, які не проходили ЗНО).
- Наказ Міністерства внутрішніх справ Про затвердження Порядку оформлення і видачі паспорта громадянина України 13.04.2012 № 320.
- Наказ Міністерства внутрішніх справ Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів 22.11.2012 № 1077.
- Наказ Міністерства юстиції Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні 18.10.2000 № 52/5.
- Наказ Мініюсту 524/5 від 14.03.2014 «Про заходи щодо надання послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно».
- Наказ Мініюсту 525/5 від 14.03.2014 «Про проведення реєстраційних дій щодо зміни місцезнаходження юридичних осіб та місця проживання фізичних осіб - підприємців».
- Наказ Мініюсту № 483/5 Про затвердження Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги (від 28.03.2012 р.).
- Наказ МПСП, МСМС, МОЗ, МВС, ДКНР, ДДПВП № 70/411/101/65/19/32 від 19.02.2009 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги бездомним громадянам».

Наказ МСП № 762 від 13.11.2013 «Про затвердження Нормативу фінансування отримувача послуги соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб, що надається відповідно до Державного стандарту соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб»

Наказ МСП № 763 від 13.11.2013 «Про затвердження Нормативу фінансування отримувача послуги надання притулку бездомним особам, що надається відповідно до Державного стандарту надання притулку бездомним особам».

ПКМ «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» від 27 грудня 2001 р. № 1751.

ПКМ «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» від 20 березня 2013 р. № 198.

Положення про паспорт громадянина України, затверженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-ХІІ.

Порядок надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання (2004).

Порядок формування фондів житла для тимчасового проживання (2004).

Постанова Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-ХІІ «Про затвердження положення про паспорт громадянина України, про свідоцтво про народження та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон».

Постанова ВРУ № 254-VIII "Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями" (17.03.2015).

Постанова Кабінету Міністрів України № 514 «Про продовження строку виконання Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010 року» (від 6 червня 2012 року).

Постанова КМУ № 1363 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб» (від 28 грудня 2011 р.).

Постанова КМУ № 198 від 20.03.13 «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу».

Постанова КМУ № 505 від 1 жовтня 2014 "Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг".

Постанова КМУ № 509 від 1 жовтня 2014 "Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції".

Постанова КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції.

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України».

Постанова КМУ № 1751 від 27.12.2001 р. «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми».

Постанова КМУ № 583 Питання виконання Закону України «Про доступ до публічної інформації» в Секретаріаті Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органах виконавчої влади (25.05.2011).

Постанова КМУ № 213 від 25 червня 2014 «Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя».

Розпорядження Кабінету Міністрів України № 195-р «Питання Державної міграційної служби» (від 11 квітня 2012 р.).

Розпорядження КМУ № 588-р від 11 червня 2014 «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції».

Розпорядження КМУ № 1085-р від 7 листопада 2014 "Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження".

Роз'яснення Мініюсту щодо Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (09.04.2012 р.).

Указ Президента України № 405/2011 «Питання Державної міграційної служби України» (від 6 квітня 2011 року).

Робота соціального працівника та соціального педагога з вимушеними переселенцями та їх сім'ями [28]

Етап роботи	Зміст роботи
1. Формування банку даних про вимушених переселенців та їх сімей	Здійснюється спільно із службами охорони здоров'я, соціального захисту та ін.; у цілісний банк даних включається інформація про кожного члена сім'ї, можуть бути направлені запити в служби та організації попереднього місця перебування сім'ї. Основними методами роботи є аналіз документів, складання банку даних.
2. Діагностика проблем	Вивчення індивідуальних особливостей кожного члена сім'ї, з'ясування її інтересів і потреб, труднощів й проблем, визначає їх причини, відслідковує джерела їх виникнення, досліджує умови і особливості взаємин у мікросередовищі життєдіяльності. За потреби – надання термінової допомоги (захист, надання притулку). Методи роботи: консультування, інтерв'ю, бесіда, сімейна терапія та ін. Надання інформації про установи, які займаються вирішення таких проблем
3. Розробка програми діяльності із сім'єю	За результатами діагностики визначається сутність першочергових потреб, добираються ефективні та посильні психолого-педагогічні, соціальні засоби для вирішення проблем або хоча б мінімізації негативних наслідків. Методи роботи: соціально-педагогічний супровід, патронаж, консультування (індивідуальне або/та групове), техніки сімейної терапії, профілактична робота, надання підтримки, соціального захисту, допомога сім'ї у налагодженні їх дозвільної діяльності, організація груп взаємодопомоги, позитивний приклад
4. Забезпечення умов реалізації програми	Здійснюється розподіл відповідальності між усіма учасниками програми. Соціальний педагог виконує роль координатора, організовує реалізацію програми, відслідковує результати, інформує про її виконання. Методи роботи: консультування, телефонне консультування, бесіда, контроль
5. Завершення програми	Аналіз роботи соціального педагога та характеристика рівня життя клієнтів. Здійснення вихідної діагностики. Вимушені переселенці самостійно можуть вирішувати деяк питання, але при потребі звертатися за допомогою

Додаток В

**Основні тенденції і моделі розвитку соціальної роботи в країнах Європи,
їх співвіднесення [1]**

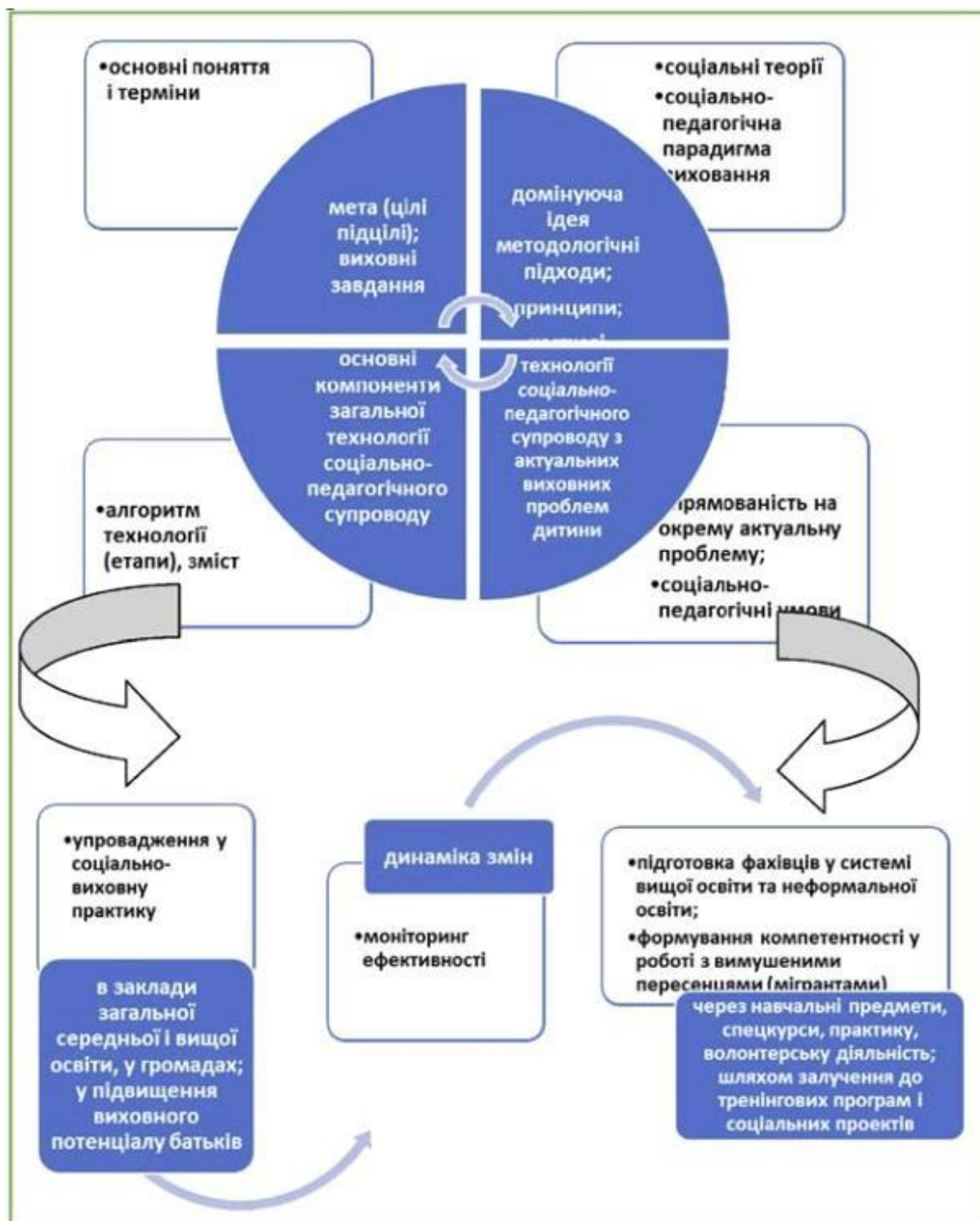
	Тенденції розвитку соціальної роботи	Моделі соціальної роботи
1	Формування в європейському просторі єдиної соціальної політики, але з урахуванням регіональної специфіки можливостей її здійснення	Адаптивна модель
2	Децентралізація соціальних послуг	Мініципалітетна структурно-функціональна модель
3	Посилення участі недержавного сектору у розв'язанні проблем громади та її окремих членів шляхом розвитку громадських організацій, волонтерського руху, поштової служби, зокрема листинош	Громадська модель
4	Залучення членів родини до безпосередньої участі у процесі догляду і підтримки тих хто цього потребує	Модель зацікавленої участі
5	Безпосередньої орієнтації на інтереси конкретних споживачів послуг та їхнього найближчого оточення	Адресна модель

Міжнародне законодавство – основоположні орієнтири щодо міграційної політики та соціальної роботи з мігрантами зафіксовані у міжнародних документах, зокрема у Загальній Декларації прав людини (1948), у Міжнародному пакті про економічні і соціальні права (1966), документах Всесвітньої конвенції з прав людини (1993), Конференції ООН про статус біженця (1971), Всесвітнього форуму по соціальному розвитку (Копенгаген, 1995). У більш сучасних документах, а саме – Порядку денному сталого розвитку до 2030 року, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН (вересень 2015р.). У 2016 році в ООН було ухвалено Нью-Йоркську декларацію щодо біженців та мігрантів, в якій підтверджено права мігрантів, в тому числі на безпеку та обов'язок країн сприяти інтеграції мігрантів в інтересах прибулих і приймаючих громад, протидіяти їх дискримінації. Сучасна міграційна політика також скеровується й іншими Міжнародними документами. Зокрема: Керівними принципами з питань переміщених осіб всередині країни ВКБ ООН та IV Женевської конвенції, в яких визначено права і свободи внутрішньо переміщених осіб; Документом Між народної Федерації соціальних працівників «Переміщені особи» (2012): забезпечення стійкості, подолання залежностей від гуманітарної допомоги; відновлення виробничого потенціалу, соціально-культурних та громадських структур, особистісної та колективної спроможності; активне сприяння національному та регіональному розвитку.

Співвіднесення технології супроводу із концептуальною моделлю професійної діяльності компетентного соціального працівника [1]

**Модель соціально-педагогічного супроводу
дітей із сімей вимушених переселенців (інших груп мігрантів) [1]**

Додаток Е

**Анкета визначення змісту роботи соціальних працівників з сім'ями
вимушених переселенців в умовах військової агресії та воєнного стану в
сучасній Україні**

- **Вкажіть Ваш вік.**

30-45

46-50

51-60

- **2. Вкажіть Вашу стать.**

Чол.

Жін.

- **Вкажіть рівень Вашої освіти.**

Вища

Середня спеціальна

- **4. Чи маєте ви фахову освіту соціального працівника?**

Так

Ні

- **5. Вкажіть Ваш стаж роботи на посаді фахівця із соціальної роботи чи аналогічній.**

5-10

11-15

16-20

Понад 20

- **6. З якими проблемами у наданні соціально-побутової адаптації найчастіше звертались сім'ї вимушених переселенців?**

Житло

Працевлаштування

Продукти та речі першої необхідності

Медикаменти

- **7. Яку саме підтримку Ви надаєте сім'ям вимушених переселенців?**

Соціально-педагогічна допомога

Соціально-психологічна підтримка

Інформування та просвіта

8. Які методики роботи Ви використовуєте у роботі?

Індивідуальні (з членами родини)

Групові

Колективні на рівні громади

9. Які фактори соціальної підтримки мають найбільший позитивний вплив на адаптацію сімей вимушених переселенців до нових умов життя?

Надання матеріальної допомоги

Психологічний супровід

Спрощені процедури отримання житла

Працевлаштування або відновлення бізнесу

10. Що спонукає Вас проводити роботу саме з вимушеними переселенцями в умовах воєнного стану в країні?

Патріотичні почуття

Бажання допомогти найбільш вразливим категоріям населення

Бажання бути корисним в умовах воєнного стану

11. Які, на Вашу думку якості соціального працівника можуть найкращим чином вплинути на роботу з сім'ями вимушених переселенців в умовах воєнного часу?

Високий професійний рівень

Стійка мотивація

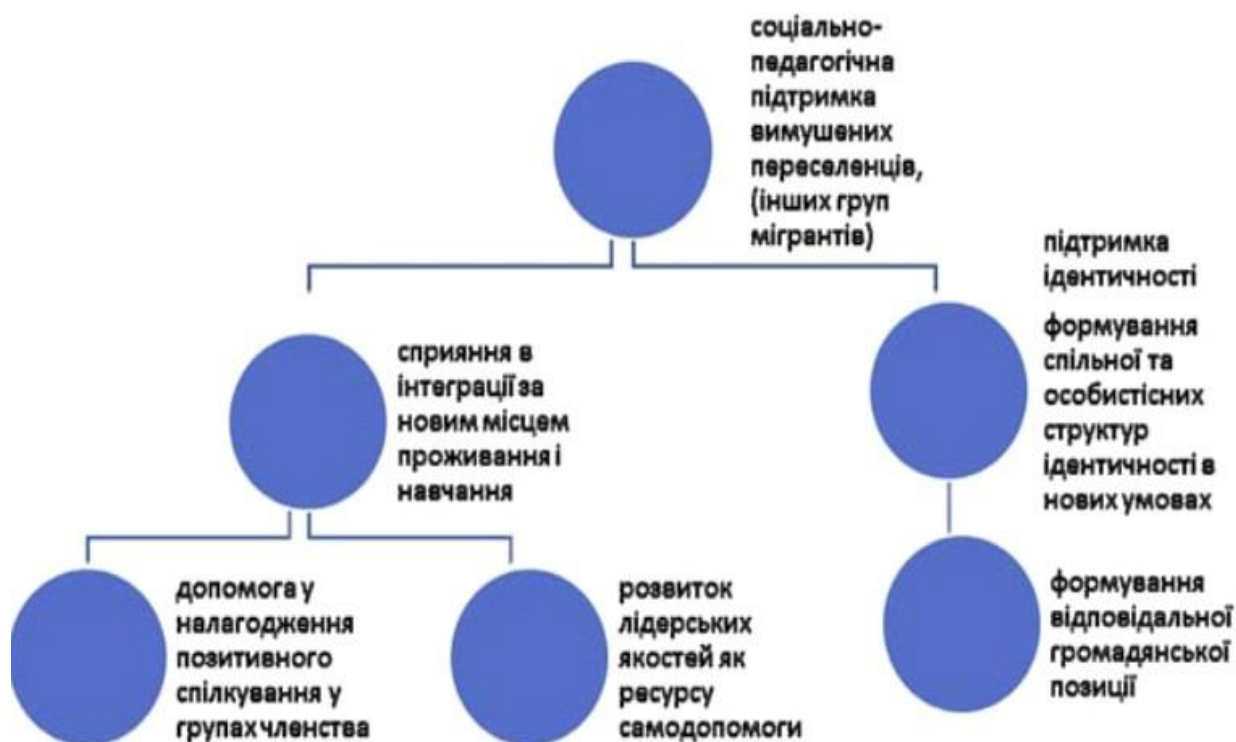
Особистісні якості, які дозволяють працювати у важких умовах

12. Які саме відгуки Ви найчастіше отримуєте на Вашу роботу від сімей вимушених переселенців?

Позитивні

Негативні

Метод древо цілей У. Черчмена [1]

Метод древа цілей вперше був запропонований У. Черчменом (1957). Древо цілей вимальовується шляхом визначення ієрархічної структури внаслідок розчленування загальної цілі на підцілі та визначення їх аксіологічного змісту, адже опис соціальних явищ і процесів, завжди пов'язується з визначенням ціннісного смислу.

